

FRIEDRICH
NIETZSCHE
AMURGUL
IDOLILOR

Friedrich Nietzsche

AMURGUL IDOLILOR

**Traducere de
Vasile Frăteanu și
Camelia Tudor**

**Note de
Vasile Frăteanu**

Editura E T A

Cluj-Napoca

1993

Coperta: Călin Stegerean

**In Friedrich Nietzsche. Nietzsche's Werke. Band VIII,
Alfred Kröner Verlag, Leipzig, 1919,
Götzen — Dämmerung.**

**Toate drepturile pentru versiunea românească
aparțin Editurii E T A.**

ISBN 973-95124-5-3

AMURGUL IDOLILOR

sau

cum se face filosofie cu ciocanul

CUVÎNT ÎNAINTE

A-ți păstra seninătatea în mijlocul unei cauze întunecate și nelimitat justificabile nu este un simplu truc: și totuși ce ar putea fi mai necesară decît seninătatea? Nici un lucru nu reușește acolo unde semeția nu-și are partea ei. Abia surplusul de forță este dovada forței. — O **Reconsiderare a tuturor valorilor**, acest semn de întrebare atît de negru, atît de înfricoșător încît aruncă o umbră asupra aceluia care-l pune, — un asemenea destin al unei misiuni te silește în fiecare clipă să alergi la soare, să te scuturi de o seriozitate apăsătoare, devenită mult prea apăsătoare. Orice mijloc folosit în acest scop este justificat, orice „caz”, o șansă. Înainte de toate, **războiul**. Războiul a fost dintotdeauna marea înțelepciune a tuturor spiritelor devenite prea interiorizate, prea profunde; în rana însăși stă puterea de tămăduire. O maximă, a cărei proveniență o voi tăinui curiozității savante, este de mult timp deviza mea:

increscunt animi, virescit volnere virtus.

O altă cale de însănătoșire, pe care eu o consider de dorit încă, dacă împrejurările o vor cere, constă în **a-i atrage de limbă pe idoli**. În lume există mai mulți idoli decît realități: iată „privirea mea răutăcioasă” pentru această lume și, de asemenea, „urechea mea răutăcioasă”... Să punem aici întrebări cu ciocanul și poate vom auzi ca răspuns acel faimos sunet gol care ne vorbește despre măruntaiele umflate — ce încintă pe cineva care înapoia urechilor mai are și alte urechi — pe mine, bătrînul psiholog și prințator de șobolani înaintea căruia tocmai ceea ce ar vroi să rămînă ascuns este silit să se dezvăluie...

Și această scriere — titlul o arată — este înainte de orice o recreație, o pată de soare, o săritură lăturalnică în trîndăvia unui psiholog. Poate, de asemenea, un nou război? Și sînt oare noii idoli trași de limbă?... Această scriere de mici dimensiuni este o **mare declarație de război**; iar în ceea ce privește iscodirea idolilor, de data aceasta ei nu sînt idoli contemporani, ci idoli **eterni**, pe care-i atingi cu ciocanul așa cum a-i face-o cu diapazonul — de altfel nici

nu există alți idoli mai vechi, mai convinși, mai trufași...
Și nici mai goi... Aceasta nu constituie o piedică în a-i
considera **cei mai demni de încredere**; se și spune, mai ales
în cazurile cele mai nobile, că nu sînt deloc idoli...

Torino, la 30 Septembrie 1888,
în ziua în care a fost încheiată prima carte a **Reconsiderării
tuturor valorilor**

Friedrich Nietzsche

MAXIME ȘI SĂGEȚI*

1

Din **lenevie** se naște întreaga psihologie. Cum? Este psihologia... un viciu?

2

Chiar și cel mai curajos dintre noi are numai arareori curajul de a afirma ceea ce **știe** de fapt...

3

Pentru a trăi singur trebuie să fii ori animal ori zeu — spune Aristotel. Lipsește al treilea caz: trebuie să fii și una și alta — adică **filosof**...

4

„Orice adevăr este simplu”. — Nu-i aceasta o dublă minciună? —

5

O dată pentru totdeauna, există multe lucruri pe care eu **nu** vreau să le știu. Înțelepciunea pune limite pînă și cunoașterii.

6

De ceea ce este nenatural în tine, cu alte cuvinte de spiritualitatea ta, te vindeci cel mai bine în natura ta sălbatică...

7

Cum? Nu este omul decît o eroare a lui Dumnezeu? Sau Dumnezeu numai o eroare a omului? —

8

Din **școala de război a vieții**. — Ceea ce nu mă ucide, mă face mai puternic.

9

Ajută-te pe tine însuși: atunci toată lumea te va ajuta. Principiu al iubirii aproapelui.

10

Nu te comporta ca un laș față de acțiunile tale! Nu le abandona, odată ce le-ai început! — Remușcările conștiinței sînt indecente.

11

Poate fi tragic un măgar? — A pieri sub o povară pe care nu o poți nici duce, nici abandona?... Cazul filosofului.

* **Pfelle**, în original, avînd înțelesul de ironii, aluzii malițioase, „înșepături”.

12

Dacă cineva are propriul **de ce?** al vieții, el se împacă aproape cu fiecare **cum?** Omul nu tinde spre fericire; doar englezul face asta.

13

Bărbatul a creat femeia — din ce anume însă? Dintr-o coastă : Dumnezeului său, — a „Idealului” său...

14

Cum? cauți? ai vrea să te înzecești, să te însutești? cauți discipoli? — Caută **nulități!** —

15

Oamenii postumi — eu, de pildă — sînt mai rău înțelegi decît cei care sînt în spiritul vremii lor, dar mai bine **ascultați**. Sau pentru a mă exprima mai exact: nu sîntem nicicînd înțelegi — și de aici autoritatea noastră...

16

Între femei: — „Adevărul? O, voi nu cunoașteți adevărul! Nu este el un atentat la pudorea noastră?” —

17

Acesta este un artist la fel ca artiștii pe care îi iubesc eu —, modest în trebuințele sale: el nu-și dorește de fapt decît două lucruri, plînea și arta sa, — **panem et Circen...**

18

Cine nu știe să-și pună voința sa în lucruri, pune cel puțin înăuntrul lor un sens: adică el crede că există deja o voință în interiorul lor (Principiul „credinței”).

19

Cum? ați ales virtutea și curajul inimii și în același timp priviți plini de invidie la avantajele acelora care nu riscă? — Dar odată cu virtutea se renunță la „avantaje”... (unui antisemit, pe ușa de intrare).

20

Femeia perfectă face literatură la fel cum comite un mic păcat: ca încercare, în treacăt, privind în jur pentru a vedea dacă cineva o observă și pentru a fi observată de cineva.

21

A te afla în situații limpezi, unde virtuțile aparente nu mai sînt

permise, unde, dimpotrivă, aidoma dansatorului pe sîrmă, sau te prăbușești sau rămîi în picioare — și scapi...

22

„Oamenii răi nu au cîntece”. — Cum se face atunci că rușii au cîntece?

23

„Spiritul german”: de optsprezece ani o **contradictio in adjecto**.

24

Căutînd originile, devii rac. Istoricul privește înapoi; la sfîrșit, el ajunge să și creadă retrospectiv.

25

Satisfacția te apără împotriva răcelii. O femeie care se știe bine îmbrăcată a răcit oare vreodată? Mai este cazul în care ea abia dacă e îmbrăcată.

26

Nu am încredere în nici un fel de creatori de sisteme și îi evit. Voința de sistem este o lipsă de onestitate.

27

Se consideră că femeia este profundă — de ce? fiindcă la ea nu dai niciodată de fundament. Femeia nu e încă nici măcar plată.

28

Atunci cînd femeia are virtuți masculine, îți vine s-o iei la fugă; și atunci cînd nu are nici una din aceste virtuți, fuge ea singură de ele.

29

„Cît avea de mușcat conștiința odinioară! ce dinți buni avea! — Și astăzi ce-i lipsește?” — Întrebarea unui dentist.

30

Rareori se comite o singură imprudență. La prima imprudență se face întotdeauna prea mult. Tocmai de aceea se comite în mod obișnuit și o a doua — dar atunci se face prea puțin...

31

Viermele călcat se înconvoaie. Așa este înțelept. Prin aceasta, el micșorează probabilitatea de a fi călcat din nou. În limbajul moralei: umilință. —

Există o ură împotriva minciunii și a prefăcătoriei care vine dintr-o foarte nobilă conștiință a onoarei: există o ură asemănătoare provenită din lășitate, în măsura în care minciuna este interzisă de o poruncă divină: prea laș, pentru a minți.

Cît de puțin ne trebuie pentru a fi fericiți! Sunetul unui cimpoi. — Fără muzică, viața ar fi o eroare. Germanul și-l închipuie pînă și pe Dumnezeu cîntînd.

On ne peut penser et écrire qu'assis (G. Flaubert). — Cu asta te-am prins, nihilistule! Să stai locului este tocmai păcatul împotriva Sfîntului Spirit. Doar ideile ce-ți vin în minte mergînd au cu adevărat valoare.

Există cazuri în care sîntem aidoma cailor, noi psihologii, și devenim neliniștiți: vedem propria noastră umbră legănîndu-se în sus și în jos în fața noastră. Psihologul trebuie însă să-și întoarcă privirile de la sine pentru a vedea cu adevărat.

Oare noi, imoralisții, aducem vreun prejudiciu virtuții? Tot așa de puțin ca anarhiștii principilor. Numai după ce se trage asupra lor, aceștia se așează trainic pe tronurile lor. Morala: trebuie să se tragă asupra moralei.

Alergi în fața altora? O faci ca păstor? sau ca excepție? Un al treilea caz ar fi cel al dezerterului... Prima problemă de conștiință.

Ești autentic? sau ești doar un actor? Un reprezentant? sau însuși ceea ce e reprezentat? În cele din urmă, nu ești poate decît un actor contrafăcut... A doua problemă de conștiință.

Dezamăgitul vorbește. — Am căutat oameni mari și-am găsit întotdeauna doar maimuțele idealurilor lor.

Ești unul dintre aceia care privesc? sau care dau o mîină de ajutor? — sau care privesc în lături și se țin deoparte?... A treia problemă de conștiință.

41

Vrei să-i însoțești pe alții? sau să mergi înainte? sau să mergi de unul singur?... Trebuie să știi ce vrei și că vrei... A patra problemă de conștiință.

42

Acestea au fost trepte pentru mine; le-am depășit, — dar pentru aceasta a trebuit să trec de ele una câte una. Însă ele socoteau că mă voi așeza pe ele, spre a mă odihni...

43

Ce contează că eu am dreptate! Eu am prea multă dreptate. — Iar cine râde astăzi cel mai bine, râde și la urmă.

44

Formula fericirii mele: un da, un nu, o linie dreaptă, un scop....

PROBLEMA LUI SOCRATE

1

În toate timpurile, cei preaînțelepți au judecat viața în același mod: **nu e bună de nimic...** Totdeauna și pretutindeni, din gura lor s-a auzit același ton: plin de îndoială, plin de melancolie, plin de oboseala vieții, plin de rezistență contra vieții. Însuși Socrate, când a murit, a spus: „a trăi — aceasta înseamnă a fi bolnav multă vreme: îi datorez un cocos lui Asclepios Mîntuitorul”. Pînă și Socrate se săturase. — **Ce dovedește aceasta?** — **Ce arată aceasta?** — Odinioară s-ar fi spus (oh, s-a spus, și încă destul de tare, cu pesimiștii noștri în frunte!): „În orice caz, trebuie să fie ceva adevărat aici! Acest **consensus sapientium** dovedește adevărul”. — Oare astăzi vom mai vorbi la fel? este permis? „În orice caz, trebuie să fie ceva **maladiv** aici”, răspundem noi: acești preaînțelepți ai tuturor timpurilor, mai întîi ar trebui cercetați îndeaproape! Poate cu toții nu se mai țineau bine pe picioare? erau prea bătrîni? hodorogiți? decadenți? Înțelepciunea ar apare oare pe pămînt ca un corb entuziasmat de puțin miros de hoit?...

2

Acastă necuviință, de a-i considera pe marii înțelepți ca **tipuri decedente**, s-a născut în mine tocmai într-un caz în care prejudecata cultă și incultă i se opune cel mai puternic: eu i-am recunoscut pe Socrate și pe Platon ca simptome ale decăderii, ca instrumente ale descompunerii grecești, ca pseudogreci, ca antigreci („Nașterea tragediei”, 1872). Acel **consensus sapientium** — înțelegeam aceasta din ce în ce mai bine — este ultimul lucru care poate dovedi că aveau dreptate în unanimitatea lor: dovedește mai degrabă că ei înșiși, acești preaînțelepți, pentru a lua față de viață aceeași atitudine negativă — pentru a fi **obligați** să o ia — trebuie să fi fost în concordanță și într-o privință **fiziologică** oarecare. Judecățile, aprecierile asupra vieții, pro sau contra, nu pot să fie pînă la urmă niciodată adevărate: au valoare numai ca simptome, sînt luate în considerare numai ca simptome — în sine astfel de judecăți sînt prostii. Trebuie negreșit să întinzi mîna în încercarea de a sesiza această uimitoare **finesse**, anume că **valoarea vieții nu poate fi apreciată**. Nu de către cel care trăiește, fiindcă acesta e parte implicată, chiar obiect de litigiu, și nu judecător; nu de către un mort, dintr-un alt motiv. — Faptul că un filosof vede în **valoarea vieții** o problemă rămîne astfel o obiecție la adresa lui, un semn de întrebare față de înțelepciunea lui, o lipsă de înțelepciune. — Cum? toți acești mari înțelepți — nu numai c-ar fi fost **décadents**, dar n-ar fi fost nici măcar înțelepți? — Dar să revin la problema lui Socrate.

Prin obîrşie, Socrate aparţinea poporului de jos: Socrate era plebeu. Se ştie, chiar se mai vede încă, ce urît era. Dar urîgenia, o obiecţie în sine, este la greci aproape o contestare. Oare Socrate era într-adevăr un grec? Urîgenia este destul de des expresia unei evoluţii încrucişate, împiedicate prin încrucişare. În alte cazuri, ea apare ca evoluţie în **declin**. Antropologii din criminalistică ne spun că criminalul tipic este urît: **monstrum in fronte, monstrum in animo**. Dar criminalul este un **décadent**. Socrate era cumva un criminal tipic? — Aceasta cel puţin nu e în contradicţie cu acea renumită judecată fizionomică, care i-a scandalizat pe toţi prietenii lui Socrate. Un străin priceput în fizionomie, trecînd prin Atena, i-a spus în faţă lui Socrate că ar fi un **monstru**. — că ar ascunde în sine toate poftele şi viciile rele. Iar Socrate a răspuns doar: „Mă cunoaşteţi, domnul meu!”

Decadenţa lui Socrate nu reiese numai din libertinajul mărturisit şi anarhia instinctelor sale, ci, de asemenea, şi din superfetaţiunea* logicului şi acea **răutate de rahitic** ce îl caracterizează. Să nu uităm nici acele halucinaţii auditive, ce au fost interpretate religios ca „demonul lui Socrate”. Totul în el este exagerat, **buffo**, caricatură, totul este în acelaşi timp tănuit, plin de gânduri ascunse, subteran. — Caut să înţeleg din ce idiosincrasie provine acea echivalenţă raţiune=virtute=fericire; cea mai bizară dintre echivalenţele existente şi căreia, mai ales, i se opun toate instinctele vechilor eleni.

Cu Socrate, gustul grecesc se degradează în favoarea dialecticii: ce se întîmplă de fapt? În primul rînd este înfrînt astfel un gust **nobil**; cu dialectica, plebea ajunge deasupra. Înainte de Socrate, în societatea aleasă erau respinse manierele dialectice: treceau drept maniere proaste, compromiţătoare. Tineretul era prevenit asupra lor. De asemenea, o astfel de prezentare a problemelor sale era privită cu neîncredere. Lucrurile oneste, ca şi oamenii oneşti, nu-şi susţin principiile cu mîna. Este necuviincios să arăţi toate cele cinci degete. Ceea ce trebuie mai întîi să fie demonstrat nu prea are valoare. Pretutindeni unde autoritatea aparţine încă creşterii alese, unde nu se „motivează”, ci se porunceşte, dialecticianul este un fel de bufon: este luat în rîs, nu în serios. — Socrate era un bufon care se făcea că se ia în serios: ce se petrecea de fapt aici?

Dialectica este adoptată doar atunci cînd nu mai există alt mijloc. Se ştie că ea trezeşte neîncrederea, că nu este prea convingătoare.

* În germană: **Superfötation**: suprafertilitate (fiziol.). prisos, surplus.

Nici un efect nu se estompează atât de ușor ca cel dialectic: stă mărturie experiența oricărei adunări unde se vorbește. Dialectica poate să fie numai **legitimă apărare**, în mâinile celor care nu mai au alte arme. Trebuie să-ți obții dreptul prin constringere: nu te folosești de ea mai devreme. De aceea evreii erau dialecticieni: Vulpea din fabula era dialectician: cum? și Socrate de asemenea?

7

Oare ironia lui Socrate este o expresie a revoltei? un resentiment al plebeului? își savurează el ca oprimat propria ferocitate în loviturile de cuțit ale silogismului? se **răzbună** el pe oamenii nobili pe care-i fascinează? — Ca dialectician ai în mină o unealtă necruțătoare: poți să faci pe tiranul cu ea, compromiți reputând victoria. Dialecticianul lasă adversarului său grija de a dovedi că el nu este un idiot: el te înfurie și în același timp te face neputincios. Dialecticianul **depotențează*** intelectul adversarului său. — Cum? dialectica e numai o formă de **răzbunare** la Socrate?

8

Am dat de înțeles prin ce anume putea Socrate să îndepărteze: cu atât mai greu de explicat rămâne faptul că el fascina. Că a descoperit un nou fel de **Agon****, că a fost primul maestru de scrimă pentru cercurile înalte ale Atenei, este o explicație. El fascina stimulind instinctul agonial al elenilor — el a inițiat o nouă variantă a luptei sportive între bărbați tineri și adolescenți. Socrate era de asemenea un mare erotic.

9

Dar el a ghicit încă ceva. El a văzut ce se afla în **spatele** nobililor săi atenieni: el a înțeles că al său caz, idiosincrasia cazului său deja nu mai era o excepție. Același fel de degenerescență se răspîndea pe nesimțite pretutindeni: vechea Atenă era în pragul sfârșitului. — Iar Socrate a înțeles că toată lumea avea nevoie de el — de remediu său, de tratamentul său, de iscusința sa personală în autoconservare... Pretutindeni instinctele erau în anarhie; pretutindeni te aflai la doi pași de exces: **monstrum in animo** era primejdia universală. „Instinctele vor să tiranizeze; trebuie să descoperim un **tiran opus**, care să fie mai puternic”... Când acel fizionomist i-a dezvăluit lui Socrate cine era el, adică o văgăună a tuturor poftelor rele, marele ironist a rostit încă un cuvânt, care ne dă cheia personalității sale. „E adevărat, a spus, dar am ajuns să le stăpinesc pe toate.” Cum a ajuns Socrate stăpîn pe sine? — Cazul lui era în fond doar un caz extrem, acela care sărea în ochi, în ceea ce pe atunci începea să devină o mizerie generală: nimeni nu mai era stăpîn

* În germană: **depotenziert**.

** Cuvînt grecesc luat aici în înțelesul de luptă purtată în jocurile publice.

pe sine, instinctele se întorceau unul împotriva celuilalt. El fascina ca un caz extrem — urîşenia sa înfricoşătoare îi vorbea oricărei priviri: aşa cum se înţelege de la sine, el fascina mai puternic ca răspuns, ca rezolvare, ca aparenţă a tratamentului acestui caz.

10.

Cînd ceva este silit să facă din raţiune un tiran, aşa cum a procedat Socrate, nu devine deloc mai mic pericolul ca altceva să-l facă pe tiran. Raţionalitatea fu ghicită pe vremea aceea ca salvatoare; nu era la libertatea de alegere a nimănui, nici a lui Socrate, nici a „bolnavilor” săi, să fie raţionali — era de rigueur, era ultimul lor remediu. Fanatismul cu care întreaga gândire grecească se aruncă asupra raţionalităţii trădează o stare de criză: erai în primejdie, nu aveai decît alternativa: să pieri sau să fii raţional la modul absurd... Începînd de la Platon, moralismul filosofilor greci este determinat patologic; la fel, preţuirea de către ei a dialecticii. Raţiune=virtute=fericire înseamnă numai: trebuie să te iei după Socrate şi să crezi în permanenţă o lumină a zilei opusă dorinţelor întunecate — lumina raţiunii. Trebuie să fii inteligent, clar, limpede cu orice preţ: orice concesie făcută instinctelor, subconştientului te trage în jos...

11

Am dat de înţeles prin ce fascina Socrate: părea să fie un medic, un salvator. Mai este necesar să evidenţiem eroarea în care se găsea credinţa sa în „raţionalitatea cu orice preţ”? — Este o autoiluzie din partea filosofilor şi moraliştilor să-şi imagineze că vor ieşi din *décadence*, purtînd un simplu război cu aceasta. A ieşi este dincolo de puterea lor: ceea ce aleg ei ca remediu, ca salvare este tot numai o expresie a decadenţei — îi modifică expresia, dar nu o înlătură. Socrate a reprezentat o înţelegere greşită; întreaga morală de ameliorare, inclusiv cea creştină, a reprezentat o înţelegere greşită. Cea mai orbitoare lumină a zilei, raţionalitatea cu orice preţ, viaţa limpede, rece, precaută, conştientă, lipsită de instinct, opunînd rezistenţă instinctelor era ea însăşi doar o boală, o altă boală — cîtuşi de puţin o cale de întoarcere spre „virtute”, spre „sănătate”, spre fericire... Necesitatea luptei împotriva instinctelor — aceasta e formula decadenţei: cît timp viaţa e ascendentă, fericirea şi instinctul sînt identice. — Oare el însuşi, cel mai deştept dintre cei ce se păcălesc pe ei înşişi, a înţeles asta? Şi-a spus asta, la urmă, cu înţelepţiunea curajului său în faţa morţii?... Socrate vroia să moară: paharul cu otravă nu i l-a dat Atena, ci el însuşi, el a silit Atena să-i dea paharul cu otravă... „Socrate nu e un medic, şi-a spus el încet, singură moartea e aici medic... Socrate însuşi a fost bolnav multă vreme...”

„RAȚIUNEA” ÎN FILOSOFIE

1.

Mă întrebați care este întreaga idiosincrasie a filosofilor?... De exemplu, lipsa lor de simț istoric, ura lor față de însăși ideea de devenire, egipteanismul lor. Ei cred că onorează un lucru cînd îl desistoricizează, **sub specie aeterni**, cînd fac din el o mumie. Tot ce au mînuit filosofil timp de milenii au fost mumiile unor idei; nimic real nu a ieșit viu din mîinile lor. Cînd adoră, acești domni idolatri ai ideilor omoară, împăiază, — cînd adoră, ei primejduiesc totul. Moartea, schimbarea, vîrsta. la fel de bine ca zămislirea și creșterea, sînt pentru ei obiecții, — chiar contestări. Ceea ce este, nu **devine**; ceea ce devine, nu **este**... Acum cred toți, cu disperare chiar, în ființă. Dar fiindcă nu pot pune mîna pe ea, caută motive pentru care aceasta li se sustrage: „Trebuie să fie o aparență, o înșelătorie, din cauza căreia nu percepem ființa: care-i șarlatanul?” — „L-am găsit, strigă ei extaziați, e **senzorialitatea**! Aceste simțuri, care sînt **oricum atît de imorale**, ne înșală cu privire la lumea **adevărată**. Morala: să ne eliberăm de iluzia simțurilor, de devenire, de istorie, de minciună — istoria nu e altceva decît credința în simțuri, credința în minciună. Morala: să spunem **nu** la tot ceea ce dă crezare simțurilor, tot restului omenirii: toate acestea sînt „vulg”. Să fii filosof, să fii mumie, să reprezinți monotono-teismul printr-o mimică de gropar! — Și mai ales, să ne descotorosim de **trup**, această **idée fixe** a simțurilor, vrednică de milă! de trupul atins de toate greșelile logicii, combătut, imposibil chiar, deși e destul de obraznic să se comporte ca real!”...

2.

Exceptează, cu înalt respect, numele lui Heraclit. În timp ce restul poporului de filosofi repudia mărturia simțurilor, fiindcă acestea indicau multiplicitate și schimbare, el repudia mărturia lor, fiindcă ele prezentau lucrurile ca și cum ar avea durată și unitate. Și Heraclit a nedreptățit simțurile. Acestea nu mint nici în felul presupus de eleați, nici în cel presupus de el — ele nu mint deloc. Este ceea ce **facem** noi din mărturia lor, care de-abia acum pune înăuntrul lucrurilor minciuna, de exemplu minciuna unității, minciuna realității, a substanței, a duratei... „Rațiunea” este cauza că noi falsificăm mărturia simțurilor. În măsura în care ele arată devenirea, trecerea, schimbarea, ele nu mint... Dar Heraclit va avea etern dreptate că ființa este o ficțiune goală. Lumea „aparență” este singura reală, lumea „adevărată” este doar o **minciună adăugată la...**

3.

Și ce unele alese pentru observare ne sînt simțurile noastre! Nasul, de exemplu, despre care nici un filosof nu a vorbit încă cu stimă

și recunoștință, este cel mai delicat instrument care ne stă deocamdată la dispoziție: el este apt să constate diferențe minimale în mișcare, pe care nici spectroscopul nu le constată. Posedăm astăzi știință exact în măsura în care ne-am decis să **acceptăm** mărturia simțurilor — exact în măsura în care învățăm să le facem mai agere, să le înarmăm, să le gândim pînă la capăt. Restul este monstruoșitate și încă neștiință, vreau să spun metafizică, psihologie, teoria cunoașterii. Sau știință formală, teorie a semnelor: ca logica sau matematica, aceea logică aplicată. În ele nu apare deloc realitatea, nici măcar ca problemă; la fel de puțin întrebarea ce valoare are de fapt o astfel de convenție a semnelor cum este logica.

4.

Cealaltă idiosincrasie a filosofilor nu este mai puțin primejdioasă: ea constă în confuzia dintre prim și ultim. Îi pun la început, ca început, ceea ce vine la urmă — din păcate! căci nu ar trebui să vină deloc! — „cele mai înalte concepte”, adică cele mai generale, cele mai goale concepte, ultimul fum al realității care se volatilizează. Este iarăși doar o expresie a modului lor de a venera: ceea ce este superior nu **are voie** să crească din ceea ce este inferior, nu are deloc voie să fi **crescut**... Morala: tot ceea ce este de prim rang trebuie să fie **causa** **sui**. Originea din altceva trece drept obiecție, drept contestare a valorii. Toate valorile supreme sînt de prim rang; cele mai înalte concepte, Ființa, Absolutul, Binele, Adevărul, Perfecțiunea — toate acestea nu e posibil să fi devenit, prin urmare trebuie să fie **causa** **sui**. Însă toate acestea nu pot nici să fie inegale între ele sau în contradicție una cu alta... Astfel au ajuns la conceptul lor, stupefiant de „Dumnezeu”... Ceea ce vine la urmă, ceea ce e inconsistent, gol, este considerat drept cauză în sine, drept **ens realissimum**... Că omenirea a fost nevoită să ia în serios aiurelile urzite în mintea unor nebuni! — Și cît de scump a plătit pentru asta!

5.

În fine, să replicăm cu modul nostru diferit (spun „al nostru” din politețe) de a formula problema erorii și a aparenței. Odinioară, schimbarea, variația, devenirea erau în general considerate ca dovadă a aparenței, ca semn că există ceva care ne induce în eroare. Astăzi, dimpotrivă, vedem **exact** atît de departe cît prejudecata rațiunii, ce ne constrînge să stabilim unitate, identitate, durată, substanță, cauză, realitate, ființă, ce ne implică oarecum în eroare, ce necesită eroarea; deși în urma unei verificări severe sîntem siguri că aici se află eroarea. La fel, în cazul mișcării marilor aștri: acolo eroarea are drept avocat permanent ochiul nostru, aici are **limbajul** nostru. Prin originea sa, limbajul ține de epoca celei mai rudimentare forme de psihologie: intrăm într-un fetișism grosolan cînd ajungem să ne dăm seama de condițiile de bază ale metafizicii limbajului, adică, în germană,

ale **rațiunii**. Aceasta vede pretutindeni făptuitori și fapte: aceasta crede în voință ca și cauză în general; crede în „eu”, în eu ca ființă, în eu ca substanță, și **proiectează** credința în substanța eului asupra tuturor lucrurilor — de-abia astfel **crează** noțiunea de „lucru”... Ființa este gândită, **substituită** peste tot drept cauză; de-abia din conceptul de „eu” rezultă, ca derivat, conceptul de „ființă”... La început exista marea și fatala eroare că voința ar fi ceva care **acționează** — că voința ar fi o facultate... Astăzi știm că aici este doar un cuvânt gol... Cu mult mai târziu, într-o lume de mii de ori mai luminată, filosofii deveniră conștienți, cu surprindere, de siguranța, de certitudinea subiectivă în minuirea categoriilor rațiunii: ei au conchis că acestea nu pot proveni din empirie — întreg empirismul le stă împotrivă. **Atunci de unde provin?** — Și în India, ca și în Grecia, a fost săvârșită, aceeași greșală: „Noi trebuie să fi locuit odată într-o lume superioară (în loc de într-una mult inferioară: ceea ce ar fi fost adevărat!), noi trebuie să fi fost divini, căci noi avem rațiunea!”... Într-adevăr, nimic nu a avut pînă acum o putere de persuasiune mai naivă decît eroarea despre ființă, așa cum a fost formulată ea, de exemplu, de eleați: fiecare cuvînt, fiecare propoziție pe care le rostim sînt de partea ei! — Chiar și adversarii eleaților au fost seduși de concepția acestora despre ființă: printre alții Democrit, cînd a inventat atomul său... „Rațiunea” în limbaj: o, ce bătrînă muiere înșelătoare! Mi-e teamă că nu putem scăpa de Dumnezeu deoarece mai credem încă în gramatică...

6

Mi se va purta recunoștință pentru comprimarea unei concepții atît de importante, atît de noi, în patru teze: prin aceasta facilitez înțelegerea și provoc la contradicere.

Prima teză. Motivele pentru care „această” lume a fost denumită „aparentă” demonstrează mai degrabă realitatea ei — o altă realitate este absolut nedemonstrabilă.

A doua teză. Semnele distinctive care au fost atribuite „ființei adevărate” a lucrurilor sînt semnele distinctive ale neființei, ale neantului — „lumea adevărată” a fost construită în contradicție cu lumea reală: o lume aparentă de fapt, în măsura în care este doar o iluzie optico-morală.

A treia teză. Să fabulezi despre o „altă” lume decît aceasta nu are nici un sens, presupunînd că nu există în noi un instinct puternic de defăimare, de depreciere, de suspectare a vieții: în acest ultim caz, ne răzbunăm pe viață cu fantasmagoria unei „alte” vieți, a unei vieți „mai bune”.

A patra teză. Să împarți lumea într-una „adevărată” și una „aparentă”, fie în felul creștinismului, fie în felul lui Kant (un creștin perfid, în cele din urmă) este doar o sugestie a **decadenței** — un simptom al vieții în **declin**... Că artistul prețuiește aparența mai mult decît realitatea nu este un contraargument la această teză. Căci „aparență”

înseamnă aici realitatea **repetată**, însă prin selecție, intensificare, corectare...
Artistul tragic nu e un pesimist — el spune da la tot ceea ce
este problematic și înspăimântător, el este **dionisiac**.

CUM A DEVENIT ÎN CELE DIN URMĂ „LUMEA ADEVĂRATĂ” O NĂSCOCIRE

Istoria unei erori

1. Lumea adevărată, accesibilă celui înțelept, celui evlavios, celui virtuos — el trăiește în ea, el este ea.
(Cea mai veche formă a ideii, relativ inteligentă, simplă, convingătoare. Perifrază a propoziției „eu, Platon, sînt adevărul”.)
2. Lumea adevărată, inaccesibilă pentru moment, dar promisă celui înțelept, celui evlavios, celui virtuos („păcătosului care se pocăiește”).
(Progres al ideii: ea devine mai fină, mai înșelătoare, mai insesizabilă — ea devine femeie, devine creștină...)
3. Lumea adevărată, inaccesibilă, nedemonstrabilă, imposibil de făgăduit, dar fiind o consolare, o obligație, un imperativ, deși e numai imaginată.
(Vechiul soare în fundal, dar întrevăzut prin ceață și îndoială: ideea devenită sublimă, palidă, nordică, *königsbergiană*).
4. Lumea adevărată — inaccesibilă? În orice caz, nu s-a ajuns încă la ea. Și fiindcă nu s-a ajuns, e **necunoscută**. Prin urmare, ea nici nu consolează, nici nu salvează, nici nu obligă: la ce ar putea să ne oblige ceva necunoscut?
(Zori cenușii. Primul căscat al rațiunii. Cîntecul de cocoș al pozitivismului.)
5. Lumea „adevărată — o idee care nu mai folosește la nimic, care nici măcar nu mai obligă la ceva — o idee care, a devenit inutilă, **superfluă, prin urmare** o idee contestată: s-o înlăturăm!
(Zi deplină, mic dejun; revenire a **bon sens**-ului și a veseliei; Platon roșind de rușine; zarva infernală a tuturor spiritelor libere.)
6. Lumea adevărată am înlăturat-o: ce lume ne rămîne? cea aparentă poate?... Dar nu! odată cu lumea adevărată am înlăturat-o și pe cea aparentă!
(Amiază; moment al celei mai scurte umbre; sfîrșit al celei mai îndelungate erori; punct culminant al umanității; **INCIPIT ZARATHUSTRA.**)

MORALA CA MANIFESTARE CONTRA NATURII

1.

Toate pasiunile au un timp în care ele sînt pur și simplu nefaste, în care își trag victima în jos cu greutatea prostiei — și o epocă mai tîrzie, mult mai tîrzie, în care se cunună cu spiritul, se „spiritualizează”. Odinioară, din cauza prostiei în pasiune, se purta război împotriva pasiunii înseși, se conspira pentru nimicirea ei — toate bătrînele fiare moraliste sînt unanime în privința aceasta, „il faut tuer les passions”. Formulara cea mai cunoscută se află în Noul Testament, în acea predică de pe munte, în care, să fie adăugat, lucrurile nu sînt primate deloc de la înălțime. De exemplu, se spune acolo, cu aplicabilitate practică în sexualitate: „dacă ochiul tău te face să cazi în păcat, scoate-l”; din fericire, nici un creștin nu urmează această prescripție. Să **nimicești** pasiunile și doriințele doar pentru a preîntîmpina prostia lor și urmările neplăcute ale acestei prostii ni se pare astăzi doar o altă formă acută de prostie. Nu-i admirăm pe dentiștii care **extrag** dinții ca să nu ne mai doară... Pe de altă parte, să fie admis, oarecum pe drept, că noțiunea de „**spiritualizare** a pasiunii” nu putea fi concepută pe terenul pe care a crescut creștinismul. După cum se știe, biserica primitivă lupta împotriva celor „inteligenți” și în favoarea celor „săraci cu duhul” — cum ne puteam aștepta din partea ei la un război inteligent împotriva pasiunii? Biserica combate pasiunea printr-o extirpare completă: practica ei, „cura” ei este **castrarea**. Ea nu întreabă niciodată: „cum se spiritualizează, se înfrumusețează, se zeifică o doriință?” — în toate timpurile, ea a pus disciplinar accentul pe exterminare (a senzualității, a mîndriei, a setei de putere, a lăcomiei, a doriinței de răzbunare). — Dar să ataci pasiunile la rădăcină înseamnă să ataci viața la rădăcina sa: practica bisericii este **ostilă vieții**...

2.

Același mijloc — castrarea, extirparea este ales instinctiv în lupta împotriva unei doriințe de cei care sînt prea abulici, prea degenerați pentru a-i putea impune o măsură: de acele firi care au nevoie de la **Trappe**, vorbind în parabolă (și fără parabolă), de o declarație definitivă de vrăjmășie, de o **prăpastie** între ei și pasiune. Doar celor degenerați le sînt indispensabile mijloacele radicale: slăbiciunea voinței, mai precis incapacitatea de a **nu** reacționa la o atracție, este ea însăși doar o altă formă de degenerare. Dușmănia radicală, dușmănia de moarte față de senzualitate rămîne un simptom care dă de gîndit: îndreptățește bănueli privind starea generală a unui tip uman atît de lipsit de măsură. — De altfel, acea dușmănie, acea ură ajung la punctul lor culminant de-abia cînd aceste firi nu mai au tărie suficientă nici măcar pentru cura radicală, pentru lepădarea de „demonul” lor. Să parcurgem întreaga istorie a preoților și filosofilor,

precum și a artiștilor: cele mai veninoase cuvinte împotriva simțurilor nu au fost exprimate nici de neputincioși, nici de asceți, ci de asceții irealizabili, de aceia care ar fi avut nevoie să fie asceți...

3.

Spiritualizarea senzualității se numește iubire: ea este un mare triumf asupra creștinismului. Un alt triumf este a noastră spiritualizare a **dușmăniei**. Ea constă în a înțelege în profunzime ce însemnătate au dușmanii, pe scurt, în a face și a conchide exact invers de cum se făcea și se conchidea odinioară. În toate timpurile, biserica a vrut nimicirea dușmanilor ei: noi, noi imoralisții și anticriștii vedem un avantaj în faptul că biserica se menține... Și în politică dușmănia a devenit acum mai spiritualizată — mult mai inteligentă, mult mai reflexivă, mult mai **blindă**. Aproape fiecare partid înțelege acum că este în interesul conservării sale ca partidul advers să nu-și piardă vigoarea; același lucru este valabil în mara politică. Îndeosebi o creație nouă, cum ar fi noul Reich, are nevoie mai degrabă de dușmani decât de prieteni: de-abia în opoziție cu... se simte necesar, de-abia în opoziție cu... **devine** necesar... Tot astfel ne comportăm față de „dușmanul lăuntric”: și aici am spiritualizat dușmănia, și aici i-am înțeles valoarea. Ești **fecund** numai cu prețul de a fi bogat în contraste; rămii **tinăr** numai cu condiția ca sufletul să nu se lenească, să nu-și dorească liniștea... De nimic nu ne-am înstrăinat atât de mult ca de acel deziderat de odinioară al „păcii sufletului”, dezideratul creștin; nimic nu ne trezește mai puțină invidie ca vaca moralei și fericirea unsuroasă a conștiinței curate. Renunți la viața plenară, dacă renunți la război... În mult cazuri, firește, „pacea sufletului” este doar o înțelegere greșită — cu totul **altceva**, care însă nu știe să se denumească cu mai multă onestitate. Câteva cazuri fără ocolișuri și prejudecăți. „Pacea sufletului” poate să fie, de exemplu, blinda iradiere în domeniul moral (sau religios) a unei fastuoase animalități. Sau începutul oboselii, prima umbră pe care o aruncă seara, orice fel de seară. Sau un semn că aerul este umed, că se apropie vânturi din sud. Sau recunoștința inconștientă pentru o digestie fericită (numită uneori „dragoste de oameni”). Sau acalmia convalescentului pentru care toate lucrurile au un gust nou și care așteaptă... Sau starea care urmează satisfacerii intense a pasiunii noastre dominante, senzația de bine a unei rare sațietăți. Sau neputința senilă a voinței noastre, a dorințelor noastre, a viciilor noastre. Sau lenea, convinsă de vanitate să se împopoțoneze moral. Sau instalarea unei certitudini, chiar dacă îngrozitoare, după o îndelungată tensiune și tortură datorate incertitudinii. Sau expresia maturității și măiestriei în acțiune, creație, muncă, năzuință spre ceva, respirația liniștită, „libertatea” cucerită a „voinței”... **Amurgul idolilor**: cine știe? poate tot numai un fel de „pace a sufletului...”

Formulez un principiu: orice naturalism în morală, adică orice morală sănătoasă este sub stăpînirea unui instinct al vieții — o poruncă sau alta a vieții este îndeplinită după un anumit canon de „trebuie” și „nu trebuie”*, o piedică și o ostilitate oarecare vor fi astfel înlăturate din calea vieții. Invers, morala **contrară naturii**, adică aproape orice morală care a fost învățată, venerată, predicată pînă acum, se împotrivesc tocmai instinctelor vieții — ea este o **condamnare** cînd tănuită, cînd zgomotoasă și insolentă a acestor instincte. Spunînd „Dumnezeu privește în inimi”, ea spune nu dorințelor celor mai nobile și mai josnice ale vieții deopotrivă și face din Dumnezeu un **vrăjmaș al vieții**... Sfîntul care îi place lui Dumnezeu este castratul ideal... Viața se sfîrșește acolo unde **începe** „Împărăția lui Dumnezeu”...

Presupunînd că s-a înțeles nelegiuirea unei astfel de răzvrătiri împotriva vieții, răzvrătire ce a devenit aproape sacrosanctă în morala creștină, prin aceasta, din fericire, s-a înțeles, de asemenea, și altceva: inutilitatea, înșelătoria, absurditatea, **minciuna** acestei răzvrătiri. Condamnarea vieții de către omul viu rămîne pînă la urmă doar simptomul unui anumit mod de viață: nici nu s-a pus astfel întrebarea dacă e îndreptățită sau nu. Ar trebui să avem o poziție **exterioară** vieții și, pe de altă parte, să o cunoaștem la fel de bine ca unul, ca mulți, ca toți cei care au trăit-o, pentru a putea atinge problema valorii ei: motive suficiente pentru a ne da seama că această problemă e inabordabilă pentru noi. Cînd vorbim despre valori, vorbim sub inspirația vieții, prin optica ei: viața însăși ne obligă să stabilim valori; de aici rezultă că și **acea morală contra naturii**, ce-l înțelege pe Dumnezeu ca idee opusă vieții și osîndire a ei, este tot numai o evaluare a vieții — a cărei vieți? a cărui mod de viață? Dar am răspuns deja: a vieții decadente, vlăguite, istovite, condamnate. Morala, așa cum a fost înțeleasă pînă acum — așa cum a fost formulată ultima dată de Schopenhauer ca „negare a voinței de a trăi” — este chiar **instinctul de décadence**, care face din sine un imperativ: ea spune „pier!” — ea este judecata celor deja condamnați...

În fine, să cumpănim ce naivitate este de fapt să spui „omul ar trebui să fie așa și așa!” Realitatea ne arată o încîntătoare diversitate de tipuri, opulența risipitoare a unui joc de forme și transformări: iar un biet gură-cască de moralist spune: „nu, omul ar trebui să fie altfel?”... Acest coate-goale, acest cusurgiu făgarnic știe chiar și cum ar trebui să fie el însuși; se pictează pe sine pe perete și declară „ecce homo!”... Dar chiar dacă moralistul se adresează fiecărui individ în parte, spunîndu-i: „ar trebui să fii așa

* În germană: „Soll” und „Soll nicht”.

și așa!”, el nu încetează să se facă de râs. Individul este o frîntură de **fatum** din față și din spate, o legitate în plus, o necesitate în plus pentru tot ce vine și va fi. Să-i spui „schimbă-te” înseamnă că preinzi ca totul să se schimbe, chiar și de-a-ndăratelea... Și au existat într-adevăr moralști consecvenți care îl vroiau pe om altfel, adică virtuos, îl vroiau după chipul lor, adică ipocrit: pentru asta **negau** ei lumea! O nebunie nu tocmai mică! O formă a lipsei de modestie nu chiar modestă!... Morala, în măsura în care osîndește, în sine, și nu datorită unor considerente, cerințe, scopuri ale vieții, este o eroare specifică, care ar trebui tratată fără milă, o **idiosincrasie a degenerațiilor**, care a provocat pagube nespuse de mari!... Noi ceilalți, noi imoralștii, dimpotrivă, ne-am deschis larg inima oricărui fel de înțelegere, percepere, **încuviințare**. Noi nu negăm cu ușurință, ne facem o onoare din a fi afirmațivi. Din ce în ce mai mult ni s-au deschis ochii asupra acelei economii care încă are nevoie și știe să se folosească de tot ceea ce nebunia sfîntă a preoților, rațiunea bolnavă din preot, repudiază, asupra acelei economii din legea vieții care își asigură un avantaj chiar de la respingătoarea speță de ipocrit, de preot, de virtuos — ce avantaj? — Dar noi înșine, imoralștii, sîntem aici răspunsul...

CELE PATRU MARI ERORI

1.

Eroarea confuziei între cauză și efect. — Nu există eroare mai periculoasă decât aceea de a **confunda efectul cu cauza**; eu o numesc adevărata perversiune a rațiunii. Această eroare este totuși una din cele mai vechi și din cele mai recente obiceiuri ale omenirii: este sanctificată chiar de către noi, poartă numele de „religie”, „morală”. Este conținută în fiecare propoziție formulată de religie și morală; preoții și legiutorii de morală sînt inițiatorii acestei perversiuni a rațiunii. — Să dau un exemplu. Oricine cunoaște cartea renumitului Cornaro, unde autorul recomandă regimul său alimentar strict ca rețetă pentru o viață lungă și fericită — și, de asemenea, virtuoasă. Puține cărți au fost citite atît de mult, în Anglia se tipăresc și acum mii de exemplare anual. Nu mă îndoiesc că aproape nici o carte (exceptînd Biblia, bineînțeles) nu a provocat atîta nenorocire și nu a scurțat atîtea vieți ca această ciudățenie bine intenționată. Motivul: confuzia între efect și cauză. Onestul italian vedea în dieta sa cauza vieții sale îndelungate — în timp ce condiția preliminară pentru o viață îndelungată, extraordinara încetineală a metabolismului, consumul redus erau cauza strictului său regim alimentar. Nu era liber să mănînce puțin sau mult, frugalitatea sa nu era un „liber arbitru”: se îmbolnăvea dacă minca mai mult. Însă cine nu e crap, nu numai că face bine, dar are chiar nevoie să mănînce cum trebuie. Un savant al zilelor noastre, cu consumul său rapid de energie nervoasă, s-ar distruge cu acest régime al lui Cornaro. **Credo experto.**

2.

Formula generală, care stă la baza oricărei religii și morale, spune: „Fă asta și asta, renunță la asta și asta — așa vei fi fericit! Altfel...” Orice morală, orice religie constă în acest imperativ — eu îl numesc marele păcat strămoșesc al rațiunii, **nemuritoarea lipsă de rațiune**. În gura mea acea formulă se transformă în contrariul său — primul meu exemplu de „reconsiderare a tuturor valorilor”: un om reușit, un „fericit” trebuie să îndeplinească anumite acțiuni și se ferește instinctiv de alte acțiuni; ordinea, pe care o reprezintă fiziologic, o introduce în relațiile sale cu oamenii și cu lucrurile. În formulă: **virtutea sa este consecința fericirii sale...** O viață lungă, descendenți numeroși nu sînt răsplata virtuții, ci mai degrabă virtutea însăși este **acea încetinire a metabolismului care are drept urmări, printre altele, o viață lungă, descendenți numeroși, pe scurt Cornarismul.** — Biserica și morala susțin: „Un neam, un popor se ruinează prin viciu și lux”. Rațiunea mea, restabilită, susține: cînd un popor se ruinează, degenerază fiziologic, consecințele sînt viciul și luxul (adică nevoia tot mai frecventă de stimulente tot mai puternice, pe care o cunoaște orice organism epuizat). Acest tînr pălește și se ofilește înainte de

vreme. Prietenii săi spun: de vină este acea și acea boală. Eu spun: îmbolnăvirea sa, lipsa de rezistență la boală sînt urmarca unei vieți deja împuținate, a unei epuizări ereditare. Cititorul de ziare spune: acest partid se distruge printr-o astfel de greșală. Politica mea **superioară** spune: un partid care face astfel de greșeli e terminat — nu mai are siguranța instinctului său. Fiecare greșală, în orice sens, este consecința unei degenerări a instinctului, a unei dezagregări a voinței: prin aceasta aproape că se dă definiția **răului**. Tot ceea ce este **bun** se naște din instinct și, prin urmare, este ușor, necesar, liber. Truda este un contraargument, Dumnezeu se deosebește tipologic de erou (pe limba mea: pasul ușor este primul atribut al divinității).

3

Eroarea unei false cauzalități. — S-a crezut în toate timpurile că se știe ce este o cauză: dar de unde provine știința* noastră, mai precis credința noastră că știm acest lucru? Din domeniul celebrelor „fapte interioare”, dintre care pînă acum nici unul nu s-a dovedit a fi real. Ne credeam pe noi înșine cauză în actul voinței: credeam că măcar aici **surprindem** cauzalitatea **asupra faptului****. Nu ne îndoiam, de asemenea, că toate **antecedentia** unei acțiuni, cauzele ei trebuie căutate în conștiință și că se regăsesc acolo, cînd sînt căutate — ca „motive”: altfel n-am fi fost liberi s-o îndeplinim, n-am fi fost responsabili de ea. În fine, cine ar fi contestat că un gînd este cauzat? că eul cauzează gîndul?... Dintre aceste trei „fapte interioare”, care păreau să garanteze cauzalitatea, primul și cel mai convingător era cel al **voinței drept cauză**; concepția despre conștiință („spirit”) drept cauză și, încă mai tîrziu, aceea despre eu („subiect”) drept cauză s-au impus postum, de-abia după ce cauzalitatea a fost pusă de voință ca dată, ca **empirism**... Între timp ne-am gîndit mai bine. Astăzi nu mai credem nici un cuvînt din toate acestea. „Lumea interioară” este plină de năluciri și luminițe înșelătoare: una dintre ele este voința. Voința nu mai pune în mișcare nimic, prin urmare nici nu mai explică nimic — ea doar însoțește întîmplări, ea poate să și lipsească. Așa-zisul „motiv”: o altă eroare. Doar un fenomen de suprafață al conștiinței, un „alături de” acțiune, care mai degrabă maschează **antecedentia** unei acțiuni decît să le reprezinte. Iar acum eul! Acesta a devenit o născocire, o ficțiune, un joc de cuvinte: a încetat cu totul să mai ghîndească, să mai simtă, să mai vrea!... Ce rezultă de aici? Nu există nici un fel de cauze spirituale! Întreg empirismul imaginat în favoarea lor s-a dus dracului! Asta rezultă de aici! — Și noi am abuzat conștiincios de acel „empirism”, pornind de aici am creat lumea ca o lume a cauzelor, ca o lume a voinței, ca o lume a spiritelor. Aici a lucrat cea mai veche, cea mai tenace psihologie și n-a făcut absolut nimic altceva: orice eveniment

* Wissen, în germană.

** Asupra faptului sau în flagrant delict; în germană: auf der Tat.

era pentru ca o înfăptuire, orice înfăptuire era efectul unei voințe, lumea era pentru ea o multitudine de făptuitori, un făptuitor (un „subiect”) se substituia oricărui eveniment. Omul are cele trei „fapte interioare” ale sale. Pe acelea în care credea cel mai tare: voința, spiritul, cul, el le-a proiectat în afara sa — el a dedus mai întâi noțiunea de ființă din noțiunea de eu, el a prezentat „lucrurile” ca fiind după chipul său, după a sa noțiune a eului drept cauză. Ce e de mirare că mai târziu a regăsit în lucruri numai ce pusese el în ele? — Lucrul însuși, să fie spus încă odată, noțiunea de lucru — doar un reflex al credinței în eu drept cauză... Și chiar atomul dumneavoastră, domnii mei mecaniciști și fizicieni, câtă psihologie rudimentară persistă încă în atomul dumneavoastră! — Să nu mai vorbim de „lucrul în sine”, de **horrendum pudendum** al metafizicienilor! Eroarea despre spiritul considerat drept cauză și confundat cu realitatea! Și privit ca măsură a realității! Și numit Dumnezeu!

4.

Eroarea cauzelor imagine. — Să pornești de la vis: unei anumite senzații, de exemplu cele produse de o lovitură îndepărtată de tun, i se atribuie ulterior pe nedrept o cauză (adeseori un întreg mic roman, în care personajul principal este chiar cel care visează). Senzația se prelungește, între timp, ca într-un fel de rezonanță: parcă așteaptă pînă ce instinctul causal îi permite să treacă în prim plan, — însă de acum înainte nu ca hazard, ci ca „sens”. Lovitura de tun se prezintă într-un fel **causal** într-o aparentă inversare a timpului. Ceea ce e ulterior, motivația, este trăit ca inițial, deseori cu sute de amănunte, rapide ca fulgerul, detunătura **urmează**... Ce s-a întîmplat? Reprezentările **produse** de o anumită stare au fost înțelese greșit drept cauză a acesteia. — La fel facem, realmente, și în starea de trezie. Majoritatea senzațiilor noastre vagi — orice fel de piedică, constrîngere, tensiune, explozie în jocul și contrajocul organelor, îndeosebi starea lui **nervus sympathicus** — incită instinctul nostru causal: vrem să avem un **motiv** pentru care să ne simțim **așa sau așa** — să ne simțim bine sau rău. Niciodată nu ne mulțumim să constatăm simplul fapt că ne simțim așa sau așa: admitem acest fapt — devenim conștienți de el — de-abia cînd i-am furnizat un fel de motivație. Memoria care în astfel de cazuri intră în funcțiune fără știrea noastră evocă stări stări anterioare de același fel și interpretările cauzale strîns legate de acestea, iar nu cauzalitatea lor. Firește, credința că reprezentările, procesele însoțitoare ale conștiinței au fost cauze este de asemenea stimulată de amintire. Așa se formează **obișnuința** unei anumite interpretări cauzale, care de fapt împiedică **examinarea** cauzelor și chiar o exclude.

5.

Explicație psihologică pentru aceasta. — Să reduci ceva necunoscut la ceva cunoscut ușurează, liniștește, satisface și, pe lingă toate acestea,

dă o senzație de putere. Odată cu necunoscutul vine pericolul, neliniștea, grija — primul instinct este de a **înlătura** aceste stări penibile. Prima teză de bază: o explicație oarecare este mai bună decât nici una. Fiindcă în fond nu este vorba decât despre dorința insistentă de a scăpa de reprezentări apăsătoare, mijloacele de eliberare nu se caută cu prea multă strictețe: prima reprezentare care face din necunoscut ceva cunoscut acționează atât de benefic, încât „este considerată adevărată”. Dovadă în favoarea **plăcerii** („a forței”) ca criteriu al adevărului. — Instinctul causal este deci condiționat și provocat de teamă. „De ce”-ul trebuie să indice, cînd e posibil, nu altă cauza de dragul ei însăși, cît mai ales un anume **fel de cauză** — o cauză care liniștește, eliberează, ușurează. A considera drept cauză ceva deja **cunoscut**, trăit, înscris în memorie este prima consecință a acestei nevoi. Ce este nou, neprevăzut, străin este exclus ca și cauză. Deci nu se urmărește să se găsească drept cauză orice explicație, ci se **selecționează și se preferă** un anume fel de explicație, care poate înlătura cît mai des și cît mai rapid senzația de străin, nou, neprevăzut, — explicația **cea mai obișnuită**. — Consecință: un fel anume de stabilire a cauzelor prevalează din ce în ce mai mult, se concentrează într-un sistem și apare în final ca **dominant**, adică excluzînd pur și simplu **alte** cauze și explicații. — Bancherul se gîndește imediat la „afaceri”, creștinul la „păcat”, fata la dragostea ei.

6.

Întreg domeniul moral și religios ține de acest concept al cauzelor imaginare. — „Explicarea” sentimentelor vagi **neplăcute**. Acestea sînt legate de fapte care ne sînt ostile (duhuri rele — cel mai cunoscut caz: istericele luate în mod greșit drept vrăjitoare). Acestea sînt legate de fapte ce nu pot fi aprobate (sentimentul „păcatului”, „starea de păcat” atribuite pe nedrept unui disconfort fiziologic — totdeauna se găsesc motive pentru a fi nemulțumit de sine). Acestea sînt „stabilite” ca pedepse, ca plată pentru ceva ce n-ar fi trebuit să facem și să **fim** (idee generalizată sub o formă impudică de către Schopenhauer într-o frază în care morala apare așa cum este ea, ca veritabilă otrăvitoare și calomniatoare a vieții: „fiecare mare durere, fie ea trupească, fie ea spirituală, exprimă ceea ce merităm: căci nu ar putea să ne atingă, dacă nu am merita-o” — **Lumea ca voință și reprezentare**, II, 666). Acestea sînt înțelese ca urmări ale unor acțiuni nechibzuite, ce se termină prost (afectele, simțurile considerate drept cauză, drept „vină”; stări de criză fiziologică tălmăcite cu ajutorul altor stări de criză ca fiind „meritate”). — „Explicarea” sentimentelor vagi **plăcute**. Acestea sînt condiționate de încrederea în Dumnezeu. Acestea sînt condiționate de conștiința* faptelor bune (așa-zisa „bună conștiință”**, o stare fiziologică care uneori se aseamănă pînă la

* În germană: **Bewußtsein**.

** În original: **gute Gewissen**; s-ar putea traduce și cu sintagma „conștiință curată” sau cu sintagma „conștiință liniștită”.

confundare cu o digestie fericită). Acestea sînt condiționate de rezultatul fericit al acțiunilor întreprinse (naivă concluzie eronată: rezultatul fericit al unei acțiuni întreprinse nu îi crează unui ipohondru sau unui Pascal nici un fel de sentiment general plăcut). Acestea sînt condiționate de credință, iubire, speranță — virtuțile creștine. — Toate aceste pretense explicații sînt în realitate consecințe și oarecum tălmăciri într-un dialect fals ale senzațiilor de plăcere și neplăcere: ești capabil să sperii fiindcă starea fiziologică de bază și-a recăpătat vigoarea și prea-plinul ei; ai încredere în Dumnezeu fiindcă sentimentul de plenitudine și putere îți dă liniște. — Morala și religia sînt întru totul de **psihologia erorii**: în fiecare caz individual este confundată cauza cu efectul; sau este confundat adevărul cu efectul celor **pretins** adevărate; sau o stare a conștiinței este confundată cu cauzalitatea acestei stări.

7.

Eroarea liberului arbitru. — Astăzi nu mai avem milă față de ideea „liberului arbitru”: știm prea bine ce înseamnă — este cea mai dubioasă dintre șmecheriile teologilor, avînd drept scop ca omenirea să devină „responsabilă” în înțelesul dorit de ei, adică să devină dependentă de ei... Dau aici numai psihologia „tragerii la răspundere”. — Pretutindeni unde sînt căutate responsabilități, cel care caută este de obicei instinctul **voinței de a pedepsi și judeca**. Devenirea este dezbrăcată de inocența ei, cînd un fel oarecare de a fi este explicat prin voință, prin intenții, prin acte de responsabilitate: doctrina voinței a fost inventată în principal în scopul pedepsirii, adică cu **intenția de a găsi vinovați**. Toată vechea psihologie, psihologia voinței, are ca premisă faptul că inventatorii ei, preoții din fruntea vechilor comunități, vroiau să-și creeze dreptul de a aplica pedepse — sau să creeze dreptul acesta pentru Dumnezeu... Oamenii au fost considerați „liberi” pentru a putea fi judecați și pedepsiți — pentru a putea fi făcuți **vinovați**: prin urmare, orice acțiune **trebuia** socotită ca fiind deliberată, originea oricărei acțiuni trebuia găsită în conștiință (cea mai **sistematică falsificare în psychologice** a fost ridicată astfel la rangul de principiu al psihologiei...). Astăzi, cînd am pășit în direcția **opusă**, cînd în special noi, imoralistii, încercăm din toate puterile să eliminăm din lume noțiunile de vină și pedeapsă și să purificăm de aceste noțiuni psihologia, istoria, natura, instituțiile și sancțiunile sociale, nu există în ochii noștri adversari mai înverșunați decît teologii, care continuă, prin ideea de „ordine morală a lumii”, să contamineze cu „pedeapsă” și „vină” inocența devenirii. Creștinismul e o metafizică a călăului...

8.

Care poate fi singura noastră învățătură? — Că nimeni nu îi dă omului calitățile sale, nici Dumnezeu, nici societatea, nici părinții și strămoșii săi, nici el însuși (nonsensul ideii respinse la urmă a fost studiat de Kant ca „libertate inteligibilă”, poate deja de Platon). **Nimeni** nu este responsabil că este constituit în acest sau acest

mod, că există în aceste circumstanțe, în acest mediu ambiant, că există pur și simplu. Fatalitatea ființei sale nu poate fi desprinsă de fatalitatea a tot ceea ce a fost și va fi. El **nu** este consecința propriei sale intenții, a unei voințe, a unui scop, prin el **nu** se încearcă atingerea unui „ideal de om”, sau a unui „ideal de fericire”, sau a unui „ideal de moralitate” — este absurd a vrea să-i rostogolești ființa spre un scop oarecare. Noi am inventat conceptul de „scop”: în realitate scopul **lipsește**... Sîntem necesari, sîntem o parte din destin, aparținem întregului, **sîntem** în întreg — nu există nimic care ar putea să judece, să măsoare, să compare, să condamne ființa noastră, căci asta ar însemna să judece, să măsoare, să compare, să condamne întregul... **Dar nu există nimic în afara întregului!** — Că nimeni nu mai e făcut responsabil, că nu e permisă reducerea modurilor ființei la o **causa prima**, că lumea nu e o unitate, nici ca **sensorium**, nici ca „spirit”, **de-abia aceasta este marea eliberare**, de-abia astfel a fost restabilită **inocența** devenirii. Ideea de „Dumnezeu” a fost pînă acum cel mai puternic **argument** împotriva existenței... Noi îl negăm pe Dumnezeu, negăm responsabilitatea față de Dumnezeu: de-abia astfel mîntuim lumea.

/

„CEI CARE DORESC SĂ AMELIOREZE” OMENIREA

1.

Se știe ce pretind eu de la filosofi: să se situeze dincolo de bine și de rău. Să fie **deasupra** iluziei reprezentate de judecata morală. Această cerință rezultă din ideea pe care eu am formulat-o pentru prima dată: că **nu există deloc fapte morale**. Judecata morală și cea religioasă au în comun credința în realități care nu există. Morala este numai o interpretare a anumitor fenomene, mai precis vorbind, o interpretare **eronată**. Judecata morală, ca și cea religioasă, ține de o treaptă a ignoranței de unde lipsește însăși noțiunea de real, chiar diferențierea realului de imaginar: astfel încît „adevăr” pe o astfel de treaptă desemnează numai lucruri pe care le numim astăzi „închipuiri”. Judecata morală nu trebuie luată în sens literal, căci atunci ea conține întotdeauna numai un contrasens. Dar rămîne de neprețuit ca **semiotică**: îi revelează, măcar celui care știe, realitățile cele mai valoroase ale unor culturi și suflete bogate în simțiri care nu **știau** destul pentru a se „înțelege” pe ele însele. Morala este numai un limbaj al semnelor, numai o simptomatologie: trebuie să știi deja **despre ce** e vorba pentru ca să extragi din ea un profit.

2.

Un prim exemplu, cu totul preliminar. În toate timpurile s-a urmărit „ameliorarea” oamenilor: mai ales asta s-a numit morală. Dar sub același cuvînt se ascund cele mai diverse tendințe. Atît **domesticirea** bestiei om, cît și **creșterea** unei anumite specii de oameni au fost denumite „ameliorare”: de- abia acești termeni zoologici exprimă realități, — realități despre care „amelioratorul” tipic, preotul, nu știe firește nimic — nu vrea să știe nimic... Să numești „ameliorare” domesticirea unui animal este în urechile noastre aproape o glumă. Cine știe ce se întîmplă în menajerii se îndoiește de faptul că acolo bestia este „ameliorată”. Este vlăguită, devine mai puțin dăunătoare, devine o bestie **bolnăvicioasă** pînă la afectul depresiv al fricii, prin durere, prin răni, prin foame. — La fel stau lucrurile cu omul domesticit, „ameliorat” de preot. În evul mediu timpuriu, cînd bise ica era ealmente în primul rînd o menaje ie, erau hăituite pretutindeni cele mai frumoase exemplare ale „bestiei blonde” — erau „ameliorați”, de exemplu, germanicii nobili. Dar cum a ăta ulterior un germanic astfel „ameliorat”, ademenit într-o mănăstire? Ca o caricatură a omului, ca o stîrpitură: devenise un „păcătos”, era vîrît în cușcă, era întemnițat între o sumedenie de idei îngrozitoare... Zăcea acolo, bolnav, prăpădit, privindu-se cu reavoință, plin de ură față de impulsurile vitale, plin de suspiciune față de tot ce era încă puternic și fericit. Pe scurt, un „creștin”... Vorbind din punct de vedere fiziologic: în luptă cu bestia, să o faci bolnavă e **poate** singurul mijloc de a o vlăgui. Biserica a înțeles

aceasta: ca a **pervertit** omul. l-a vlăguit — dar a pretins că l-a „ameliorat”...

3.

Să luăm celălalt caz a ceea ce se cheamă morală, cazul **creșterii** unei rase și a unei specii determinate. Cel mai impunător exemplu în acest sens îl dă morala hindusă, consacrată în religie sub numele de „Legea lui Manu”. Aici se pune problema de a crește nu mai puțin de patru rase deodată: una preoțească, una războinică, una de negustori și țărani și, în fine, o rasă de servitori. Sudra. Aici evident nu ne mai aflăm printre îmblinzitorii de animale: o specie de om de o sută de ori mai blînd și mai rezonabil reprezintă prima condiție pentru a ajunge să concepi măcar planul unei astfel de creșteri. Respiri ușurat cînd, din atmosfera creștină de boală și temniță, intri în această lume mai sănătoasă, mai înaltă, mai largă. Cît de sărăcăcios este „Noul Testament” pe lîngă Manu, cît de urît miroase! — Dar și această organizare era nevoită să fie **atroce** — de data aceasta nu în luptă cu bestia, ci cu ideea ei opusă, cu omul neprăsit, cu omul talmeș-balmeș, cu Chandala. Și, iarăși, nu era nici un alt mijloc de a-l face inofensiv și slab, decît să-l îmbolnăvești — aceasta era lupta împotriva „numărului mare”. Poate că nu există nimic care să fie atît de contrar sentimentelor noastre ca **aceste** măsuri de protecție ale moralei hinduse. De exemplu, al treilea edict (Avadana-Sastra I), cel despre „legumele impure”, dispune că singura hrană permisă celor din Chandala* sînt usturoiul și ceapa, avînd în vedere că scrierea sfîntă interzice să li se dea griu sau fructe purtătoare de semințe ori să li se ofere **apă** sau foc. Același edict stabilește ca apa de care ei au nevoie să nu fie luată din fluvii, nici din izvoare, nici din lacuri, ci numai din scurgerile spre mocirle sau din urmele lăsate de pașii animalelor. De asemenea, le este interzis să-și spele rufele și **să se spele pe sine**, deoarece nu au voie să folosească apa ce le-a fost dată din îndurare pentru altceva decît pentru potolirea setei. În fine, femeilor Sudra le este interzis să asiste la naștere femeile Chandala, de asemenea le este interzis acestora din urmă să se asiste una pe alta... — Rezultatul unei astfel de poliții sanitare nu s-a lăsat așteptat: molime ucigătoare, oribile boli venerice și drept urmare „legea cușitului”, dispunînd circumcizia copiilor de parte bărbătească și extirparea labiilor mici la cei de parte femeiască. — Manu însuși spune: „cei din Chandala sînt rodul adulterului, incestului și crimei (— aceasta fiind consecința **necesară** a ideii de prăsilă). Ei să aibe ca haine numai zdrențele cadavrelor, ca vase, vase sparte, ca podoabe, fier vechi, ca obiecte ale cultului lor numai duhurile rele; să rătăcească fără tihnă de la un loc la altul. Le este interzis să scrie de la stînga la dreapta și să se servească la scris de mîna dreaptă: folosirea mîinii drepte și a direcției

* Numele originar al uneia din castele hindu inferioare.

de la stînga la dreapta este un privilegiu al celor **virtuoși**, al oamenilor de **rasă**.” —

4

Aceste dispoziții sînt suficient de instructive: o dată, avem în ele umanitatea ariană, cu totul pură, cu totul originară, — noi învățăm că ideea de „rasă pură” este contrariul unei idei inofensive. Pe de altă parte, devine limpede în care popor s-a eternizat ura, ura celor din Chandala împotriva acestei „umanități”, unde a devenit ea religie, unde a devenit ea **geniu**... Din acest punct de vedere, evangheliile sînt o mărturie de prim rang: cartea lui Enoh* chiar mai mult decît atît. — Creștinismul, provenit din rădăcini iudaice și inteligibil numai ca plantă pe acest sol, reprezintă **mișcarea contrară** oricărei morale a prăsilei, a rasei, a privilegiatului: — este religia **antiariană par excellence**: creștinismul, reconsiderarea tuturor valorilor ariene, victoria valorilor Chandala, evanghelia săracilor, predicată celor de jos, revolta generală a tuturor celor desconsiderați, mizerabili, nereușiți, ratați împotriva „rasei” — nemuritoarea răzbunare Chandala ca **religie a iubirii**...

5.

Morala **prăsilei** și morala **domesticirii** sînt pe deplin demne una de alta prin mijloacele de a se impune: putem să fixăm ca principiu suprem că pentru a face morală trebuie să ai voința absolută de a face contrariul. Este marea și neliniștitoarea problemă care m-a preocupat de foarte mult timp: psihologia „celor care doresc să amelioreze” omenirea. Prima cale de acces la această problemă mi-a oferit-o un fapt destul de modest în fond, cel așa-numitei **pia fraud**: pia fraud, moștenirea tuturor filosofilor și preoților care „au ameliorat” omenirea. Nici Manu, nici Platon, nici Confucius, nici învățătorii iudaici și creștini nu s-au îndoit vreodată de **dreptul** lor de a minți. Nu s-au îndoit nici de cu **totul alte drepturi**... Exprimat printr-o formulă, am putea spune: **toate mijloacele** prin care s-a urmărit pînă acum ca omenirea să devină mai morală erau în esență **imorale**.

* Cartea lui Enoh, carte apocrifă a Vechiului Testament.

CEEĂ CE GERMANII SÎNT PE CALE SĂ PIARDĂ

1.

Pentru germani, nu este suficient astăzi să aibă spirit: trebuie să-și folosească spiritul, să-și permită...

Eu îi cunosc, cred, pe germani și poate am dreptul să le spun câteva adevăruri. Noua Germanie reprezintă un mare quantum de vrednicie moștenită și dobîndită, astfel încît poate chiar să risipească o vreme tezaurul de forță acumulat. Nu s-a înstăpînit, odată cu ea, o cultură de seamă, cu atît mai puțin un gust delicat, o „frumusețe” nobilă a instinctelor, ci virtuți mai bărbătești decît poate să demonstreze orice altă țară a Europei. Mult curaj și respect față de sine, multă siguranță în relații, în reciprocitatea îndatoririlor, multă hărnicie, multă rezistență — și o sobrietate înăscută, care necesită mai degrabă imbold decît frînă. Adaug că aici încă există supunere, fără ca supunerea să umilească... Și nimeni nu-și disprețuiește adversarul...

Se vede că eu doresc să fiu drept față de germani: nu vreau să fiu prin aceasta neloial față de mine — așa că trebuie să le aduc și obiecția mea. Venirea la putere se plătește scump: puterea îndobitocește... Germanii erau numiți odinioară un popor de gînditori: astăzi mai gîndesc ei oare? Germanii sînt plictisiți acum de spirit, germanii nu au încredere acum în spirit, politica înghite toată seriozitatea destinată celor cu adevărat ale spiritului — „Deutschland, Deutschland, über alles”*, mă tem că asta a fost sfîrșitul filosofiei germane... „Există filosofi germani? Există poeți germani? Există cărți germane bune?” — sînt întrebat în străinătate. Roșesc, dar cu vitejia care îmi este proprie chiar și în situații disperate, răspund: „Da, Bismarck!” — Aș avea măcar dreptul să mărturisesc ce cărți sînt citite astăzi?... Blestemat instinct al mediocrității!

2.

Ce ar putea să fie spiritul german, cine nu s-a gîndit deja melancolic la aceasta! Dar acest popor se tîmpește în mod deliberat, de aproape un mileniu: nicăieri altundeva nu s-a abuzat mai vicios de cele două mari narcotice europene, alcoolul și creștinismul. Recent s-a mai adăugat și un al treilea, care el singur poate să ducă de rîpă agera și îndrăzneța mobilitate a spiritului în întregul ei: muzica, muzica noastră germană, constipată și constipantă. — Cîtă supărătoare încetineală, neputință, umezeală, cît halat, cîtă bere sînt în inteligența germană! Cum este oare posibil ca bărbați tineri, care își dedică existența celor mai înalte scopuri spirituale, să nu simtă în ei primul instinct al spiritualității, instinctul de autoconservare a spiritului — și să bea bere?... Poate că alcoolismul tineretului instruit nu este

* „Germania, Germania mai presus de toate”.

încă un semn de întrebare referitor la instruirea lui — poți să fii un mare învățat chiar și fără să ai spirit — dar în orice altă privință rămîne o problemă. — Unde nu poate fi găsită blînda degenerare produsă de bere în spirit! Odată, într-un caz devenit aproape celebru, am pus degetul pe o astfel de degenerare — degenerarea **prudentului** David Strauss, de la primul nostru liber-cugetător german la autorul unei evanghelii a berăriei și a unei „noi credințe”... Nu degeaba a făcut el o promisiune solemnă în versuri „dulcei brune”* — Fidelitate pînă la moarte...

3.

Vorbeam despre spiritul german: că devine mai grosolan, că se aplatizează. Este de-ajuns atît? — De fapt, mă înspăimîntă cu totul altceva: cum decade din ce în ce mai mult seriozitatea germană, profunzimea germană, **pasiunea** germană în cele ale spiritului. S-a modificat și patosul, nu numai natura activității intelectuale ca atare. — Cînd și cînd ajung în contact cu universități germane: ce atmosferă domnește printre acești savanți, ce spiritualitate stearpă, ce spiritualitate mulțumită cu sine și caldușă! Ar fi o adîncă neînțelegere dacă cineva ar vroi să contraargumenteze acum cu știința germană — și, în afară de aceasta, o dovadă că nu s-a citit un singur rînd scris de mine. De șaptesprezece ani nu obosesc să pun în lumină influența **despiritualizatoare** a activității științifice actuale. Nemiloasa caznă de rob la care este osîndit astăzi individul de volumul enorm al științelor reprezintă unul din principalele motive pentru care firile cu aptitudini mai variate, mai bogate și **mai profunde** nu mai găsesc educație și **educatori** pe măsura lor. Cultura noastră nu mai suferă de nimic, decît de prisosul de hamali pretențioși și „umanități”*** fragmentare; universitățile noastre sînt, **fără** voce, adevărate sere pentru acest fel de atrofiere a instinctelor spiritului. Și toate Europa arc deja o idee despre aceasta — marea politică nu mai înșală pe nimeni... Germania este considerată din ce în ce mai mult țara plată*** a Europei. — Caut încă un german alături de care aș putea să fiu serios în felul meu — și cu atît mai mult unul alături de care aș îndrăzni să fiu vesel! — **Amurgul idolilor**: ah, cine ar înțelege astăzi **de pe urma cărei seriozități** se reface aici un filosof! — Cea mai de neînțeles în noi este seninătea...

4.

Să facem o evaluare aproximativă: nu numai că decăderea culturii germane este evidentă, dar sînt și destule cauze pentru aceasta. La

* Desigur, aici o aluzie la bere.

** Studii clasice.

*** În original: *Flachland*, adică șes sau cîmpie; am preferat însă despărțirea acestui cuvînt compus în cele două componente ale sale, deoarece termenul plat(ă) [=mediocru(ă)], fără adîncime, puțin adînc] se încadrează mai bine în universul de semnificații al propozițiilor precedente și-l exprimă mai limpede.

urma urmei, nimeni nu poate cheltui mai mult decât posedă: aceasta e valabil atât în cazul indivizilor, cât și în cazul popoarelor. Consumându-te pentru putere, pentru marea politică, pentru economie, comerț internațional, parlamentarism, interese militare, canalizând în această direcție cuantumul de inteligență, seriozitate, voință, stăpânire de sine pe care-l ai, apar lipsuri în cealaltă parte. Cultura și statul — să nu ne amăgim în privința aceasta — sînt antagoniste: „statul cultural” este doar o idee modernă. Una trăiește din cealaltă, una prosperă pe seama celeilalte. Toate marile epoci de cultură sînt epoci de declin politic: ceea ce este mare în sens cultural este apolitic, **chiar antipolitic**... Lui Goethe i s-a deschis inima în fața fenomenului Napoleon — i s-a închis în fața „războaielor de eliberare”... În clipa în care Germania se înalță ca mare putere, Franța cîștigă însemnătate sporită ca **putere culturală**. Astăzi deja o mare parte din noua seriozitate, o mare parte din noua **pasiune** a spiritului s-a strămutat la Paris: problema pesimismului, de exemplu, problema Wagner, aproape toate problemele psihologice și artistice sînt dezbătute acolo incomparabil mai subtil și mai profund decât în Germania — germanii sînt **inapți** pentru acest gen de seriozitate. În istoria culturii europene, înălțarea „Reich”-ului înseamnă în primul rînd **mutarea centrului de greutate**. Se știe pretutindeni: în problema principală — și aceasta rămîne cultura — germanii nu mai sînt luați în considerație. Se întrebă: puteți înfățișa măcar un singur spirit care să reprezinte o valoare în Europa? așa cum a reprezentat Goethe al vostru, Hegel al vostru, Heinrich Heine al vostru, Schopenhauer al vostru? — Că nu mai există nici un singur filosof german, aceasta trezește o mirare fără sfîrșit.

5.

Întregul învățămînt superior al Germaniei a pierdut ceea ce era esențial: atât **scopul**, cât și **mijloacele** de a atinge scopul. Că educația, **cultura** în sine este scopul — iar nu „Reich”-ul — că în acest scop este nevoie de **educatori** — iar nu de profesori de liceu și de savanți universitari — s-a uitat aceasta... E nevoie de educatori care să fi fost **educați la rîndul lor**, spirite nobile, superioare, confirmate în orice moment, confirmate prin cuvînt și tăcere, spirite ale unor culturi care au atins **dulceața** maturității — nu de bădăranii învățați pe care liceul și universitatea îi oferă tineretului de astăzi, ca „doiți superioare”. **Lipsește prima condiție a educației, educatorii**, mai puțin excepțiile excepțiilor: **de aici** decăderea culturii germane. — Una din acele foarte rare excepții este venerabilul meu prieten Jakob Burckhardt din Basel: în primul rînd lui îi datorează Baselul înflorirea sa în studii clasice. — Ceea ce realizează cu adevărat „școlile superioare” ale Germaniei este o dresură brutală, pentru ca un număr foarte mare de tineri bărbați să devină utilizabili, **exploatabili** pentru serviciul de stat, cu o minimă pierdere de timp. „Educație superioară” și **un număr foarte mare** — se contrazic din capul locului. Orice

educație superioară aparține excepției: trebuie să fii privilegiat pentru a avea dreptul la un privilegiu atât de înalt. Lucrurile mari și frumoase nu pot fi niciodată un bun public; *pulchrum est paucorum hominum*. — Ce determină decăderea culturii germane? — Că „educația superioară” nu mai este un privilegiu — democratismul „culturii” care a devenit „generală”, comună... Să nu uităm că privilegiile militare forțează de-a dreptul prea intensă frecvență a școlilor superioare, adică decăderea lor. — În Germania de astăzi nimeni nu mai este liber să dea copiilor săi o educație aleasă: toate școlile noastre superioare sînt rînduite conform celei mai echi voce mediocrități, cu profesori, cu programe didactice, cu scopuri didactice. Iar peste tot domnește o grabă necuviincioasă, ca și cum s-ar fi neglijat ceva, dacă un tînar de douăzeci și trei de ani nu e deja „gata”, dacă nu cunoaște încă un răspuns la „problema capitală”: ce profesiune? — Omul de tip superior, cu voia dumneavoastră spus, nu iubește „profesiunile”, tocmai fiindcă se știe chemat pentru ceva... Are răgaz, își acordă răgaz, nici nu-i trece prin cap să fie „gata” — la treizeci de ani ești, în privința culturii superioare, un începător, un copil. — Liceele noastre supraaglomerate, profesorii noștri de liceu supraîncărcați, imbecilizați sînt un scandal: poate există motive pentru a lua apărarea acestor stări de lucruri, cum au făcut recent profesorii din Heidelberg — temeiuri raționale nu există.

6.

— Pentru a nu devia de la genul meu, care este afirmativ și are de-a face cu contrazicerea și critica numai mijlocit și involuntar, pun în discuție chiar acum cele trei obligații pentru care este nevoie de educatori. Trebuie să înveți să vezi, trebuie să înveți să gîndești, trebuie să înveți să vorbești și să scrii: scopul este de fiecare dată o cultură nobilă. — A învăța să vezi — a deprinde ochiul cu calmul, cu răbdarea, a-l obișnui să lase ca lucrurile să vină la sine; a amîna judecata, a învăța să înconșurî cazul individual și să-l cuprinzi din toate părțile. Aceasta e ucenicia inițială întru spiritualitate: a nu reacționa imediat la o atracție, ci a găsi la îndemînă instincte inhibitoare, izolatoare. A învăța să vezi, așa cum înțeleg eu, aproape că este ceea ce în felul de a vorbi nefilosofic înseamnă o voință puternică: esențialul este tocmai să nu „vrei”, să poți suspenda decizia. Toată lipsa de spiritualitate, toată trivialitatea se bazează pe incapacitatea de a opune rezistență unei atracții: adică te vezi silit să reacționezi, să urmezi orice impuls. În multe cazuri această trebuință este deja înclinație maladivă, declin, simptom al epuizării — aproape tot ceea ce barbaria nefilosofică desemnează cu numele de „viciu” este doar neputința fiziologică de a nu reacționa. — O utilitate practică a lui „a învăța să vezi”: învățînd ai devenit în general mai încet, mai neîncrîzător, mai rezistent. Toate lucrurile neobișnuite și noi le lași să se apropie de tine mai întîi cu un calm ostil — îți retragi mîna din fața lor. Să stai cu toate ușile deschise, să te

pui servil pe burtă în fața oricărui fapt mărunț, să fii mereu gata să sari pentru a te așeza înăuntrul lucrurilor, pentru a te năpusti asupra altuia și a ceea ce este diferit. pe scurt, celebra „obiectivitate” modernă este ceva de prost gust și lipsit de distincție par excellence.

7.

A învăța să gîndești: în școlile noastre nu mai au habar ce înseamnă aceasta. Logica începe să piară, ca teorie, ca practică, ca meșteșug, chiar și în universități, chiar și între adevărații savanți în filosofie. A se citi cărți germane: nici cea mai vagă amintire a faptului că pentru gîndire sînt necesare o tehnică, o programă de învățămînt, o voință spre măiestrie — că gîndirea se cere învățată așa cum se cere învățat dansul sau o specie de dans... Care dintre germani mai cunoaște încă din proprie experiență acel fior fin pe care îl revarsă în toți mușchii pasul ușor în cele ale spiritului! — Stîngăcia rigidă a gestului spiritual, mîna neîndeminatică în a prinde ceva — sînt în asemenea măsură germane încît, în străinătate, sînt confundate pur și simplu cu firea germanului. Germanul nu are degete pentru nuances... Că germanii i-au suportat pe filosofii lor, mai ales pe marele Kant, cel mai strîmb schilod al noțiunilor care a existat vreodată, dă o idee nu chiar mică despre grația germană. — Căci dintr-o educație aleasă nu poate fi exclus dansul, sub orice formă, abilitatea de a dansa cu picioarele, cu noțiunile, cu cuvintele: mai e nevoie să spun că trebuie să știi dansa și cu pana — că trebuie să înveți să scrii? — Dar în acest loc aș deveni pe deplin o enigmă pentru cititorii germani...

94

95

96

97

98

99

100

101

INCURSIUNILE UNUI INACTUAL

1.

Nesuferiții mei. — Seneca: sau toreadorul virtuții. — Rousseau: sau reîntoarcerea la natură în *impuris naturalibus*. — Schiller: sau Gornistul moralist din Säckingen* — Dante: sau hiena care face versuri în morminte. — Kant: sau *cant*** ca și caracter inteligibil. — Victor Hugo: sau farul la marea nonsensului. — Liszt: sau școala agilității — în urmărirea femeilor. — George Sand: sau lactea ubertas, în germană: vaca de lapte cu „stil frumos”. — Michelet: sau entuziasmul care-și scoate vestonul. — Carlyle: sau pesimismul ca prinz nedigerat. — John Stuart Mill: sau claritatea jignitoare. — Les frères de Goncourt: sau cei doi Ajax în luptă cu Homer. Muzică de Offenbach. — Zola: sau „bucuria de a puți”.

2.

Renan. — Teologie sau pervertirea rațiunii prin „păcatul original” (creștinismul). Dovadă Renan, care, de îndată ce riscă un da sau un nu de un fel mai general, dă greș cu o regularitate scrupuloasă. El ar vrea, de exemplu, să unească într-un tot la science și la noblesse: dar la science ține de democrație, asta e de-a dreptul palpabil. El dorește, o ambiție deloc mărunță, să reprezinte un aristocratism al spiritului: dar în același timp se pune în genunchi în fața doctrinei contrare, *evangile des humbles*, și nu numai în genunchi... La ce bun tot liberalismul afișat, toată modernitatea, batjocura și suplețea de capîntorsură***, dacă în măruntaie ai rămas tot creștin, catolic, ba chiar preot! Renan are inventivitatea sa în seducție, ca orice iezuit și duhovnic desăvârșit; spiritualității sale nu-i lipsește largul zîmbet mucalit de popă — ca toți preoții, devine periculos de-abia atunci când iubește. Nimeni nu-l egalează în a fi periculos de moarte când adoră... Acest spirit al lui Renan, un spirit care irită, este o fatalitate în plus pentru biata, bolnava, abulica Franță.

3.

Sainte-Beuve. — Nimic dintr-un bărbat. Plin de o înverșunare meschină împotriva tuturor spiritelor virile. Rătăcește încoace și încolo, fricos, curios, plictisit, iscoditor — în fond o muiere, cu setea de

* Aluzie la poemul lirico-epic *Der Trompeter von Säckingen* (Gornistul din Säckingen) de Scheffel (1826-1886); apărut în 1854, acest poem a devenit una din scrierile cele mai populare din Germania, cunoscînd nu mai puțin de 175 de ediții pînă în 1905.

** *Cant*: original, vocea jeluitoare a cerșetorului și comportamentul lui reclamînd compasiunea, iar prin extindere, purtare fărmică, ipocrită.

*** „Mică pasăre călătoare, cu penajul brun cu dungi mai închise sau mai deschise, care își întoarce des capul” (*Jynx torquilla*) [citat din *Mic dicționar enciclopedic*, București, 1986].

răzbunare și senzualitatea unei femei. Ca psiholog, un geniu al **médiance**-ei; pe deasupra, inepuizabil de bogat în mijloace; nimeni nu se pricepe mai bine să amestece otravă într-o laudă. Plebeian în instinctele cele mai josnice și înrudit afectiv cu resentimentul lui Rousseau: **prin urmare** romantic — căci sub orice romantism grohăie și se lăcomește la răzbunare instinctul lui Rousseau. Revoluționar, dar frica îl ține oarecum în friu. Dependent față de tot ceea ce are autoritate (opinia publică, Academia, Curtea, chiar și Port-Royal). Îndârjit împotriva oricărei măreții din om și din lucruri, împotriva a tot ceea ce crede în sine. Destul de poet și de efeminat pentru a resimți măreția ca putere: permanent încovoiat, ca acel vierme celebru, fiindcă se simte în permanență „călcăt”. Ca și critic, fără măsură, punct de sprijin și coloană vertebrală, având în chestiuni diverse limbajul libertinului cosmopolit, dar nu și curajul de a-și recunoaște libertinajul. Ca istoric, lipsit de filosofie, de **forța** viziunii filosofice — prin urmare, refuzând îndatorirea de a judeca în problemele esențiale, și aceasta sub masca „obiectivității”. Altfel se comportă el față de toate lucrurile unde instanța supremă este un gust rafinat și obosit: acolo are într-adevăr curajul și plăcerea de a fi el însuși — acolo e **maestru**. — Prin câteva aspecte, un precursor al lui Baudelaire.

4.

Imitatio Christi este una din cărțile pe care nu le pot ține în mână fără o rezistență fiziologică: emană un parfum al eternului feminin pentru care trebuie să fii deja francez — sau wagnerian... Acest sfânt are un fel de a vorbi despre dragoste, încât chiar și parizienele devin curioase. Mi se spune că acel A.Comte, **cel mai deștept** iezuit, care vroia să-i ducă pe francezii săi la Roma pe calea ocolită a științei, s-a inspirat din această carte. Cred asta: „religia inimii”...

5.

G.Eliot. — Au scăpat de Dumnezeu creștin și cred acum, cu atât mai mult, că trebuie să se cramponeze de morala creștină: aceasta este o deducție **englezească**, să nu o luăm în nume de rău femeiuștilor moraliste à la Eliot. În Anglia, pentru orice mărunță emancipare de teologie, trebuie să te reabilitezi inspirând teama ca fanatic al moralei. Așa se ispășește acolo. — Pentru noi ceilalți, lucrurile stau altfel. Când renunți la credința creștină, îți pierzi **dreptul** la morala creștină. Aceasta nu este deloc de la sine înțeles: acest punct trebuie pus în lumină mereu, din nou, în ciuda capetelor obtuze ale englezilor. Creștinismul este un sistem, o viziune **globală** asupra lucrurilor, o examinare de ansamblu a lor. Dacă desprinzi din el o idee principală, credința în Dumnezeu, atunci spargi întregul; nimic necesar nu ți se mai păstrează între degete. Creștinismul stabilește dinainte că omul nu știe, nu **poate** să știe ce este pentru el bine

sau rău: el crede în Dumnezeu, singurul care știe. Morala creștină este o poruncă; originea ei este transcendentă; ea este dincolo de orice critică, de orice drept la critică; ea conține numai adevăr, în caz că Dumnezeu e adevărul — ea există și cade odată cu credința în Dumnezeu. — Dacă englezii cred într-adevăr că ei știu de la sine, „intuitiv”, ce este bine și ce este rău, dacă prin urmare sînt de părere că nu mai au nevoie de creștinism ca garanție a moralei, aceasta e doar o consecință a dominației judecării de valoare creștine și o expresie a **forței și adîncimii** acestei dominații: astfel încît a fost uitată originea moralei englezești și nu mai este resimțită extrema condiționare a dreptului ei de a exista. Pentru englez, morala nu e încă o problemă...

6.

George Sand. — Am citit primele *lettres d'un voyageur*: ca tot ce-își are originea în Rousseau, fals, artificial, pompos, exagerat. Nu suport acest stil de tapet felurit colorat, la fel de puțin ambiția plebeiană de a avea sentimente generoase. E drept că cea mai rea rămîne cochetăria feminină cu ceea ce este caracteristic felului de a fi al bărbaților, cu manierele băieților rău crescuți. Cît de rece trebuie să fi fost cu toate astea, această artistă nesuferită! Se întorcea ca un ceasornic — și scria... Rece, ca Hugo, ca Balzac, ca toți romanticii de îndată ce scriau poezie! Și cu cîtă satisfacție de sine trebuie să fi stat tolănită în timpul acesta, această fecundă vacă-scriitoare, care, ca însăși maestrul ei Rousseau, avea în ea ceva german, în sensul rău al cuvîntului, ceva posibil, în orice caz, de-abia odată cu declinul gustului francez! — Dar Renan o venerează...

7.

Morală pentru psihologi. — Să nu practici o psihologie de colportaj! Să nu observi niciodată pentru a observa! Din asta rezultă o optică falsă, o privire crucișă, ceva forțat și exagerat. Trăirea a ceva ca voință de a-l trăi — aceasta nu reușește. N-ai voie să privești spre tine în cursul unui eveniment — orice privire în această direcție devine „deochi”. Un psiholog înăscut se ferește instinctiv să vadă de dragul de a vedea — același lucru este valabil pentru pictorul înăscut. El nu lucrează niciodată „după natură” — el lasă filtrarea și exprimarea „cazului”, a „naturii”, a „ceea ce este trăit” pe seama instinctului său, a camerei sale obscure... De-abia generalul, încheierea, rezultatul îi pătrund în conștiință: el nu cunoaște acea abstragere arbitrară a cazului individual. — Ce se întîmplă cînd procedezi altfel? De exemplu, cînd faci psihologie de colportaj mare și mică în stilul romancierilor parizieni? Pîndești oarecum realitatea, te întorci acasă în fiecare seară cu o mîină de curiozități... Dar să vedem numai ce iese din asta — o grămadă de pete, în cel mai bun caz un mozaic, în orice caz ceva adunat la un loc, ceva agitat, o dizarmonie de culori... Nimeni nu ajunge la un rezultat mai prost ca frații

Goncourt: nu pun trei propoziții laolaltă care să nu îndurereze pur și simplu ochiul, ochiul de psiholog. — Natura, evaluată din punct de vedere artistic, nu e un model. Ea exagerează, deformează, lasă lacune. Natura este hazardul. Studiul „după natură” mi se pare un semn rău: trădează supunere, slăbiciune, fatalism — această ploconire față de **petits faits** este nedemnă de un artist total. Să vezi ceea ce este — aceasta ține de o altă categorie de spirite, de cele antiartistice, de cei realiști. Trebuie să știi cine ești...

8.

Pentru psihologia artistului. — Pentru ca să existe artă, pentru ca să existe o activitate și o viziune estetică oarecare, este absolut necesară o condiție fiziologică preliminară: **beția**. Beția trebuie să fi sporit mai întâi excitabilitatea întregii mașinării: mai devreme de aceasta nu se ajunge la artă. Toate felurile de beție, atât de diferit condiționate, au această putere: mai ales beția excitării sexuale, străvechea și originara formă de beție. La fel, beția care însoțește toate pozele intense, toate afectele puternice; beția sărbătorii, a întrecerii, a actului de bravură, a victoriei, a oricărei emoții extreme; beția cruzimii; beția în distrugere; beția apărută sub anumite influențe meteorologice, de exemplu beția primăverii; sau cea sub influența narcoticelor; în fine, beția voinței, beția unei voințe supraincărcate și dilatate. — În beție, esențialul este sentimentul forței sporite și a plenitudinii. Din acest sentiment, o parte este cedată lucrurilor, ele sînt silite să ia din noi, sînt violate — acest proces se numește **idealizare**. Să ne eliberăm aici de o prejudecată: idealizarea nu constă, așa cum se crede în genere, în nesocotirea și înlăturarea a ceea ce este mărunț, secundar. Decisivă este mai degrabă o nemăpomenită **reliefare** a trăsăturilor esențiale, astfel încît celelalte dispar.

9.

În această stare toate se îmbogățesc din propria lui plenitudine: lucrurile privite, dorite par umflate, dense, tari, supraincărcate cu forță. În această stare, omul transformă lucrurile pînă cînd ele îi oglindesc puterea sa — pînă ce devin reflexe ale perfecțiunii sale. Această necesitate de transformare în ceva perfect este artă. Chiar și tot ceea ce el nu este devine pentru el bucurie în sine; în artă omul se savurează ca perfecțiune. — Ar fi permisă imaginarea unei stări contrare, o specifică atitudine antiartistică a instinctului — un fel de a fi care sărăcește, subțiază, anemiează toate lucrurile. Într-adevăr, istoria abundă în astfel de anti-artiști, de hămesiți ai vieții: ei trebuie neapărat să apuce lucrurile, să le consume, să le facă mai slabe. Acesta este, de exemplu, cazul creștinului autentic. Pascal, de exemplu: **nu există un creștin care să fie în același timp artist...** Nu e cazul ca cineva să-mi contraargumenteze în mod pueril cu Rafael sau cu cine știe ce creștini homeopați din secolul al nouăsprezecelea: Rafael

sunea da, Rafael se manifesta afirmativ, prin urmare Rafael nu era creștin...

10.

Ce semnifică opoziția, introdusă de mine în estetică, a ideilor de **apolinic** și **dionisiac**, amîndouă înțelese ca forme ale beției? — Beția apolinică menține îndeosebi starea de excitare a ochiului, acesta dobîndind astfel forța viziunii. Pictorul, plasticianul, poetul epic sînt vizionari **par excellence**. În starea dionisiacă în schimb, întregul sistem de afecte este excitat și amplificat: astfel încît toate mijloacele sale de expresie izbucnesc dintr-o dată și puterea de reprezentare, de reproducere, de transfigurare, de transformare, precum și toate formele de mimică și actorie ies la iveală concomitent. Esențială rămîne ușurința metamorfozei, incapacitatea de a **nu reacționa** (ca la anumite isterice, care, tot așa, intră în orice rol la un simplu semn). Omului dionisiac îi este imposibil să nu înțeleagă vreo sugestie, el nu trece cu vederea nici un semnal al afectului, el posedă în cel mai înalt grad instinctul de a înțelege și ghici, precum și arta de a comunica. El se transpune în orice situație și trăiește orice afect: el se transformă în permanență. — Muzica, așa cum o înțelegem astăzi, este de asemenea o excitare și descărcare generală a afectelor, dar totuși numai rămășița unei expresivități mult mai complexe a afectului, un simplu **reziduu** al histrionismului dionisiac. Pentru a face posibilă ca artă specială muzica, au fost imobilizate o serie de simțuri, mai ales simțul mușchilor (cel puțin relativ: căci într-un anumit grad orice ritm se adresează încă mușchilor noștri): astfel încît omul nu mai imită și reprezintă imediat, corporal, ceea ce simte. Totuși, **aceasta** este adevărata stare dionisiacă normală, starea originară, în orice caz; muzica este specificația treptat dobîndită a acesteia, în dauna facultăților celor mai strîns înrudite.

11.

Actorul, mimul, dansatorul, muzicianul, poetul liric sînt fundamentali înrudiți în instinctele lor și, la drept vorbind, unitari, dar treptat s-au specializat și despărțit unul de altul — chiar pînă la contradicție. Poetul liric a rămas unit timp îndelungat cu muzicianul; actorul cu dansatorul. — **Arhitectul** nu reprezintă nici o stare dionisiacă, nici o stare apolinică: aici se manifestă marea act de voință, voința care mută munții din loc, beția marii voințe care tînjește după artă. Arhitecții au fost inspirați întotdeauna de cei mai puternici oameni; arhitectul s-a aflat mereu sub sugestia puterii. În construcție trebuie să devină vizibile mîndria, victoria asupra greutății*, voința de putere; arhitectura este un fel de elocvență a puterii în forme,

* Termenul e luat aici în sensul pe care îl are în domeniul fizicii, însemnînd prin urmare forța cu care corpurile sînt atrase de Pămînt, spre centrul acestuia.

uneori persuasivă, chiar lingușitoare, alteori mulțumindu-se să fie autoritară. Cel mai intens sentiment de putere și siguranță își găsește expresia în ceea ce este **marele stil**. Puterea care nu mai are nevoie de dovezi; care desconsideră ideea de a place; care răspunde cu greu; care nu simte martori în jurul ei; care trăiește fără a fi conștientă că există opoziție; care se odihnește în sine, fatalistă, o lege între legi: ea **vorbește** despre sine în **marele stil**. —

12.

Am citit viața lui Thomas Carlyle, această **farsă** fără știre și fără voie, această interpretare eroico-morală a unor stări dispeptice. — Carlyle, un bărbat al cuvintelor și atitudinilor dure, un retor de nevoie, pe care îl agasează în permanență dorința de a avea o credință puternică, precum și sentimentul că e incapabil de așa ceva (prin aceasta un romantic tipic!). Dorința de a avea o credință puternică **nu** este dovada unei astfel de credințe, ci mai degrabă contrariul ei. **Dacă ai această credință**, îți poți permite frumosul lux al îndoielii: ești suficient de sigur, suficient de stabil, suficient de legat pentru aceasta. Carlyle anesteziază ceva înăuntrul său prin acel **fortissimo** al venerației sale pentru oamenii ce au o credință puternică și prin furia sa față de cei mai puțin naivi: el are nevoie de zgomot... O **neloialitate** permanentă, pătimașă față de sine îi este proprie, — prin aceasta este și rămîne el interesant. — În Anglia este admirat desigur tocmai pentru loialitatea sa... Ei bine, aceasta e ceva englezesc; iar ținînd cont de faptul că englezii sînt **poporul cant-ului*** desăvîrșit, este chiar ceva îndreptățit și nu numai de înțeles. Carlyle este, în fond, un ateu englez, care consideră că datoria sa de onoare este de a **nu** fi așa ceva.

13.

Emerson. — Mult mai luminat, mai flexibil, mai variat, mai rafinat decît Carlyle, în primul rînd mai fericit... Unul din cei care se hrănesc instinctiv doar cu ambrozii și lasă de-o parte ceea ce este nedigerabil în lucruri. În comparație cu Carlyle, un om de gust. Carlyle, deși îl iubea foarte mult, spunea totuși despre el: „nu ne oferă o îmbucătură destul de consistentă”: e poate spus pe drept, dar nu în defavoarea lui Emerson. — Emerson are acea **seninătate** binevoitoare și spirituală care descurajează gravitatea; pur și simplu nu știe cît de bătrîn este deja și cît de tînăr o să mai fie încă — ar putea să se exprime despre sine cu o vorbă a lui Lope de Vega: „yo me sucedo a mi mismo”. Spiritul lui găsește mereu motive pentru a fi mulțumit, chiar recunoscător; iar uneori atinge transcendența senină a celui om cumsecade care se întorcea **tanquam**

* **Cant**: explicația termenului e dată la pagina 43: în engleză, cuvîntul are același sens.

re bene gesta de la o întâlnire amoroasă. „Ut desint vires, a rostit el recunoscător, tamen est laudanda voluptas”. —

14.

Anti-Darwin. — În ceea ce privește celebra „luptă pentru supraviețuire”, mi se pare deocamdată mai mult afirmată decât demonstrată. Se poate întâlni, dar ca excepție: aspectul general al vieții **nu-l** reprezintă nevoia sau foamea, ci mai degrabă belșugul, abundența, chiar risipa absurdă — acolo unde se dă o luptă, aceasta e pentru **putere**... Să nu-l confundăm pe Malthus cu natura. — Admițind însă că această luptă există — realmente, are loc — ea se încheie din păcate invers decât dorește școala lui Darwin, decât ar fi poate dezirabil: anume în defavoarea celor puternici, celor privilegiați, a excepțiilor ferice. Speciile **nu** cresc în perfecțiune: cei slabi devin mereu stăpâni peste cei puternici — deoarece sînt în număr mare și sînt de asemenea **mai deștepți**... Darwin a uitat de spirit (aceasta e ceva englezesc!), **cei slabi au mai mult spirit**. Trebuie să ai nevoie de spirit ca să-l dobîndești — îl pierzi cînd nu-ți mai este necesar. Cine deține forța, se dispensează de spirit („să renunțăm la el! gîndesc ei astăzi în Germania, doar Reich-ul trebuie să ne rămînă”...). Eu înțeleg prin spirit, după cum se vede, precauția, răbdarea, șiretenia, prefăcătoria, marea stăpînire de sine și tot ce este **mimicry**** (de cel din urmă ține o mare parte a ceea ce se numește virtute).

15.

Cazuistică de psihologi. — Acesta este un cunoscător de oameni: de fapt, pentru ce studiază el oamenii? Vrea să dobîndească mici avantaje asupra lor, sau chiar mari — e un politician!... Și acela e un cunoscător de oameni: și voi spuneți că el nu ar vrea nimic pentru sine, că ar fi un mare „impersonal”. Priviți mai atent! Poate el vrea chiar un avantaj și **mai rău**: să se simtă superior oamenilor, să se poată uita de sus la ei, să nu se mai confunde cu ei. Acest „impersonal” este un om care disprețuiește: iar acela amintit mai întîi este speța mai umană, oricare ar fi aparența. El cel puțin se consideră egal, se consideră **între** ceilalți...

16.

Tactul psihologic al germanilor este pus sub semnul întrebării de o serie întreagă de cazuri, a căror listă modestia mă împiedică să o completez. Unul din aceste cazuri îmi va oferi bunul prilej să-mi justific teza: mă supără că germanii s-au lăsat înșelați de Kant și de filosofia sa „a ușilor din dos”, cum o numesc eu — nu era

* Aluzie la aceste versuri existente în unul din **Cîntecele religioase** ale lui Luther („Ein feste Burg ist unser Gott”): **Laß fahren dahin!... Das Reich muß uns doch bleiben**: desigur, imperiul la care se referă Nietzsche în textul său este... Imperiul german.

** Mimetism.

aici modelul onestității intelectuale. Alt lucru pe care nu-mi place să-l aud este un „și” rău famat: germanii spun „Goethe și Schiller” — mă tem că spun „Schiller și Goethe”... Oare nu-l cunoaștem încă pe acest Schiller? — Există „și”-uri și mai rele: am auzit cu urechile mele „Schopenhauer și Hartmann”, ce-i drept numai între profesori universitari...

17.

Ființele cele mai spiritualizate, presupunând că sînt cele mai curajoase, au parte, desigur, de cele mai dureroase tragedii: dar tocmai pentru aceasta respectă ele viața, pentru că ea le opune cea mai mare adversitate.

18

Pentru „conștiința* intelectuală” — Nimic nu se întâlnește astăzi mai rar decît ipocrizia autentică. Am o mare bănuială că acestei plante nu-i priește aerul blind al culturii noastre. Ipocrizia aparține epocilor cu credințe puternice, în care nu renunțai la credința pe care o aveai nici cînd erai obligat să afișezi altă credință. Astăzi renunți: sau, și mai banal, mai adopți încă o credință — cîstit rămii în ambele cazuri. Fără îndoială, astăzi este posibil un număr mult mai mare de convingeri ca, odinioară — posibil înseamnă permis, înseamnă nedăunător. Astfel se constituie toleranța față de sine. — Toleranța față de sine admite mai multe convingeri: acestea trăiesc pașnice laolaltă — se feresc, cum face astăzi toată lumea, să se compromită. Cum te compromiți astăzi? Fiind consecvent. Mergînd în linie dreaptă. Avînd mai puțin de cinci înțelesuri. Fiind autentic... Mă tem foarte tare că omul modern este pur și simplu prea comod pentru unele vicii: așa că acestea pier de-a dreptul. Tot răul ce depinde de o voință puternică — și poate nu există nimic rău fără puterea voinței — degenerază înspre virtute în atmosfera noastră caldușă... Puținii ipocriți pe care i-am cunoscut mimau ipocrizia: erau actori, cum este astăzi aproape fiecare al zecelea om.

19.

Frumos și urît. — Nimic nu este condiționat, să zicem mai limitat, decît simțul nostru estetic. Cine ar vrea să-l considere desprins de bucuria pe care omul o produce omului ar pierde imediat pămîntul de sub picioare. „Frumosul în sine” este doar un cuvînt, nici măcar o idee. În frumos, omul se pune pe sine ca măsură a perfecțiunii; în cazuri alese, el se adoră pe sine într-însul. O specie nici nu poate să-și spună sieși da în alt chip. Cel mai adînc instinct al ei, cel al autoconservării și autodezvoltării, iradiază încă în astfel de sublimități. Omul concepe chiar și lumea încărcată de frumusețe — se uită pe sine ca și cauză a acesteia. El singur a dăruit lumii

* **Gewissen.** în limba germană.

frumusețe. ah! doar o frumusețe omenească, mult prea omenească... În fond, omul se oglindește în lucruri, ia drept frumos tot ceea ce reflectă imaginea sa: judecata „frumos” este **vanitatea sa de specie**... O mică neîncredere poate totuși strecura la urechea scepticului întrebarea: oare într-adevăr lumea este înfrumusețată doar fiindcă omul o consideră frumoasă? A **umanizat-o**: asta e tot. Dar nimic, absolut nimic nu ne garantează că tocmai omul reprezintă modelul de frumusețe. Cine știe cum ar arăta el în ochii unui judecător superior al gustului? Poate temerar? poate chiar amuzant? poate puțin arbitrar?... „O Dionysos, divinule, de ce mă tragi de urechi?” îl întreabă într-o zi Ariadna pe iubitul ei filosof, într-unul din acele celebre dialoguri de pe insula Naxos. „Găsesc un fel de umor în urechile tale, Ariadna: de ce nu sînt ele mai lungi?”

20.

Nimic nu e frumos, numai omul e frumos: pe această naivitate se bazează întreaga estetică, acesta e **primul ei adevăr**. Să-l adăugăm imediat și pe al doilea: nimic nu e urît, doar omul **degenerat** — astfel a fost delimitat domeniul judecății estetice. E verificat fiziologic că tot ceea ce este urît slăbește și deprimă omul. Îi amintește de degradare, de pericol, de neputință: prin aceeași el realmente pierde forță. Efectul uritului se poate măsura cu dinamometrul. Când omul se simte apăsător de ceva, aduldmeacă prin apropiere ceva „urît”. Sentimentul lui de putere, voința de putere, curajul său, mindria sa — acestea scad datorită uritului, cresc datorită frumosului. În ambele cazuri, noi tragem aceeași concluzie: premisele se găsesc îngrămădite din abundență în instinct. Uritul este înțeles ca un indiciu și simptom de degenerare: ceea ce amintește oricît de vag de degenerare produce în noi judecata „urît”. Orice semn de epuizare, de dificultate, de bătrînețe, de oboseală, orice fel de constrîngere, cum ar fi o crampă, o paralizie, dar, înainte de toate, mirosul, culoarea, forma dizolvării, a descompunerii, fie ea chiar și în cea din urmă diluare a sa în simbol — toate acestea trezesc aceeași reacție, judecata de valoare „urît”. Din aceasta rezultă **ură**: pe cine urăște omul? Dar nu există nici o îndoială: urăște **decăderea tipului său**. Urăște cu cel mai profund instinct al speciei; în această ură e fior, precauție, adîncime, previziune — nu există ură mai profundă. Din cauza ei este **profundă** arta...

21.

Schopenhauer. — Schopenhauer, ultimul german care este luat în considerație (asemenea lui Goethe, lui Hegel, lui Heinrich Heine, e un eveniment **european** și nu doar unul local, „național”), este un caz de prim rang pentru un psiholog: și anume ca încercare genial-răutăcioasă de a conduce la luptă în favoarea deprecierii totale și nihiliste a vieții tocmai instanțele contrare, marile autoconfirmări ale „voinței de a trăi”, formele exuberante ale vieții. **Arta**, eroismul,

geniul, frumusețea, marea compasiune, cunoașterea, voința de adevăr, tragedia le-a interpretat pe rind drept consecințe ale „negării” „voinței” sau ale nevoii de a o nega — cea mai mare falsificare psihologică din istorie, cu excepția creștinismului. Dacă privești mai atent, Schopenhauer este doar moștenitorul interpretării creștine, dar el a știut să **încuviințeze** într-un sens creștin, adică nihilist, și marile fapte de cultură ale omenirii, **respinse** de creștinism (și anume le-a considerat căi spre „mintuire”, forme premergătoare ale „mintuirii”, stimulente ale nevoii de „mintuire”).

22.

Iau un caz individual. Schopenhauer vorbește despre **frumusețe** cu o ardoare melancolică — de ce, la urma urmei? Pentru că el vede în ea o **punte**, pe care se poate ajunge mai departe sau care trezește dorința de a ajunge mai departe... Ea este pentru el mintuirea momentană de „voință” — ea ispitește cu mintuirea veșnică... O preamărește mai ales ca mintuitoare de „focarul voinței”, de sexualitate — în frumusețe el vede **negurea** instinctului de reproducere... Bizar sfânt! Cineva te contrazice, mă tem că natura. **De ce** oare există frumusețe în sunet, culoare, parfum, mișcarea ritmică din natură? ce **împinge** frumusețea în afară? — Din fericire, îl contrazice și un filosof. O autoritate nu mai puțin însemnată, cum e divinul Platon (așa îl numește însuși Schopenhauer), susține o altă teză: că întreaga frumusețe îndeamnă la procreare — că tocmai aceasta este propriu efectului ei, de la cele mai senzuale, până sus, la cele mai spirituale...

23.

Platon merge mai departe. El spune, cu o inocență pentru care trebuie să fii grec și nu „creștin”, că nu ar exista nici o filosofie platoniciană dacă nu ar exista adolescenți atât de frumoși în Atena: vederea lor transpune sufletul filosofului într-o încântare erotică și nu îi dă pace pînă nu „răspindește sămînța tuturor lucrurilor înalte într-o lume atât de frumoasă. Iar un sfânt bizar! nu-ți vine să-ți crezi urechilor; admitînd chiar că îl crezi pe Platon. Cel puțin ghicești că în Atena se filosofa **altfel**, mai ales în public. Nimic nu este mai puțin grecesc decît țesătura de pinze de pânjeni a conceptelor unui singuratec, **amor intellectualis** del în felul lui Spinoza. Filosofia în maniera lui Platon s-ar putea defini mai degrabă ca o competiție erotică, ca o continuare și interiorizare a vechii gimnastici agonale și a **premiselor** ei... Ce a răsărit pînă la urmă din acest erotism filosofic al lui Platon? Dialectica, o nouă formă de artă a **Agon-ului** grecesc. — Mai amintesc aici, împotriva lui Schopenhauer și spre onoarea lui Platon, că întreaga cultură și literatură superioară a Franței clasice a apărut pe terenul interesului sexual. Pretutindeni în acestea poți căuta galanteria, simțurile, competiția sexuală, „femeia” — nu vei căuta niciodată zadarnic...

L'art pour l'art. — Lupta împotriva scopului în artă este întotdeauna lupta împotriva tendinței moralizatoare a artei, împotriva subordonării artei față de morală. **L'art pour l'art** înseamnă „dracu s-o ia de morală!” — Dar chiar și această ostilitate trădează supremația prejudecății. Dacă ai exclus din artă scopul de a predica morală și de a ameliora oamenii, nu rezultă nici pe departe că arta este lipsită de scop, țel și sens, pe scurt, că este **l'art pour l'art** — un șarpe* care își mușcă coada. „Mai bine nici un scop, decât un scop moral!” — așa vorbește pasiunea pură. Un psiholog însă întreabă: ce face arta? nu elogiază? nu glorifică? nu selectează? nu scoate în evidență? Prin toate acestea arta **consolidează** sau **atenuează** anumite evaluări... Este aici doar un fenomen secundar, un hazard? Ceva la care instinctul artistului n-a participat deloc? Sau condiția preliminară pentru aceasta nu este cumva aceea că artistul **poate...**? Instinctul cel mai adânc al acestuia duce la artă sau mai degrabă la sensul artei, adică la viață? la dorința de viață? — Artă este marele stimulent al vieții: cum ar putea să fie înțeleasă ca lipsită de scop, de țel, ca **l'art pour l'art**? — Rămîne o întrebare: arta scoate la iveală și multe lucruri urite, dure, îndoielnice ale vieții — nu pare astfel să te înstrăineze de viață? — Și au existat într-adevăr filosofi care i-au atribuit acest sens: „eliberarea de voință” este, după Schopenhauer, intenția generală a artei, iar în „predispoziția spre resemnare” el venera cea mai mare utilitate a tragediei. — Dar aceasta, cum am lăsat deja să se înțeleagă, este o optică pesimistă, un „deochi”: trebuie să apelezi la artiștii înșiși. **Ce comunică despre sine artistul tragic?** Oare nu face el dovada unei stări lipsite de teamă față de ceea ce e îngrozitor și îndoielnic? Această stare în sine este foarte dezirabilă: cine o cunoaște, o onorează cu cele mai înalte omagii. O comunică, trebuie să o comunice, cu condiția să fie un artist, un geniu al comunicării. Curajul și libertatea sentimentului în fața unui dușman puternic, a unei nenorociri teribile, a unei situații care trezește spaima — aceasta este starea victorioasă pe care o alege și o glorifică artistul tragic. În fața tragediei, pornirea războinică din sufletul nostru își serbează saturnaliile sale; omul **eroic**, obișnuit cu suferința, căutînd suferința, își preamărește existența sa prin tragedie — singur lui li oferă autorul tragic cupa cu băutura acestei preadulci cruzimi. —

Esté ceva liberal să te împaci cu oamenii, să conduci casa cu inima deschisă, dar e ceva liberal și atît. Inimile capabile de ospitalitate aleasă pot fi recunoscute după multele ferestre acoperite și obloane

* În germană: *ein Wurm*.

închise: cele mai bune încăperi le țin goale. Pentru ce oare? Pentru că așteaptă oaspeți cu care nu te „împaci”...

26.

Atunci cînd ne deschidem sufletul, nu ne mai prețuim îndeajuns. Adevăratele noastre trăiri nu sînt deloc fiece. Ele nu ar putea să se comunice pe ele însele dacă ar vrea. Aceasta, deoarece le lipsește cuvîntul. Cele pentru care avem cuvinte sînt deja depășite. În orice exprimare zace o fărîmă de dispreț. Limbajul, se pare, a fost inventat pentru cele mediocre, medii, comunicabile. Cu limbajul, cel care vorbește se **vulgarizează** deja. — Dintr-o morală pentru surdomuți și alți filosofi.

27.

„Acest portret este fermecător de frumos!” ... Femeia literară, nesatisfăcută, agitată, cu inima și măruntaiele pustii, ascultînd tot timpul, cu o dureroasă curiozitate, imperativul care îi șoptește din profunzimile organizării sale „**aut liberi aut libri**”: femeia literară, suficient de instruită pentru a înțelege vocea naturii, chiar cînd ea vorbește în latină, iar pe de altă parte, suficient de vanitoasă și de gîscuțică pentru a vorbi pe ascuns franceză cu sine însăși: „je me verrai, je me lirai, je m'extasierai et je dirai: Possible, que j'aie eu tant d'esprit?”*...

28.

Cei „impersonali” au cuvîntul. — „Nimic nu este mai ușor decît să fim înțelepți, răbdători, superiori. Sîntem îmbibați de uleiul toleranței și al compasiunii, sîntem drepți într-un mod absurd, iertăm totul. Tocmai de aceea ar trebuie să ne comportăm puțin mai sever; tocmai de aceea ar trebuie să ne **cultivăm** din cînd în cînd cite o mică pasiune, cite un mic viciu pasional. S-ar putea să ne fie dezagreabil; și între noi vom rîde probabil de spectacolul pe care-l dăm astfel. Dar ce ciștig! Nu mai avem decît acest mijloc de autodepășire: aceasta este asceza, este ispășirea noastră”... **Să devii personal** — virtutea „omului impersonal”...

29.

De la o promoție de doctorat. — „Care este misiunea oricărei instrucții superioare?” — Să facă din om o mașină. — „Ce mijloace există pentru aceasta?” — El trebuie să învețe, trebuie să se plictisească. — „Cum se obține asta?” — Prin conceptul de datorie. — „Carc este modelul?” — Filologul: el te învață să tocești. — „Care este omul desăvîrșit?” — Funcționarul de stat. — „Ce filosofie dă formula supremă pentru funcționarul de stat?” — Cea a lui Kant: funcționarul de stat ca lucru în sine plasat deasupra funcționarului de stat ca fenomen.

* Citat din Galiani: **Scrisoare** către Mme d'Épinai, 18 septembrie 1709.

Dreptul la prostie. — Muncitorul obosit care respiră cu încetineală, care privește blajin, care lasă lucrurile în voia lor: această figură tipică, pe care acum, în epoca muncii (și a Reich-ului!), o întâlnești în toate clasele societății, ridică astăzi pretenții totem la artă, inclusiv la carte, mai ales la ziar — cu atât mai mult la natura frumoasă, Italia... Omul amurgului, cu „instinctele sălbatice adormite”, de care vorbea Faust*, are nevoie de prospețimea verii**, de baia în mare, de ghețari, de Bayreuth... În astfel de epoci, arta are dreptul la **prostia pură**, — ca un fel de vacanță pentru spirit, umor și sentiment. Wagner a înțeles aceasta. **Prostia pură** reface...

Încă o problemă de dietă. — Mijloacele prin care Iulius Cezar se apără de îmbolnăvire și dureri de cap: marșuri enorme, un mod de trai cât mai simplu, ședere neîntreruptă în aer liber, osteneală permanentă — acestea sînt, socotind în mare, măsurile de conservare și mai ales apărare împotriva vulnerabilității extreme a acelei mașini subtile, ce funcționează sub cea mai înaltă presiune și se numește geniu.

Vorbește imoralistul. — Nimic nu contravine mai mult gustului unui filosof decît omul, în caz că acesta dorește... Dacă îl vede pe om doar în acțiune, dacă vede acest animal, cel mai viteaz, mai șiret și mai rezistent, rătăcit în labirintice stări de criză, cît de demn de admirație îi apare atunci omul! Încă i se adresează... Însă filosoful îl disprețuiește pe omul care dorește, ca și pe omul „deziderabil” — și în general toate dezideratele, toate **idealurile** omului. Dacă un filosof ar putea să fie nihilist, ar fi, căci îndărătul oricărui ideal uman el găsește neantul. Sau nici măcar neantul, ci doar nemernicia, absurditatea, boala, lașitatea, oboseala, drojdia de toate felurile din paharul golit al vieții sale... Cum se face că omul, care ca realitate este atît de demn de venerație, nu merită nici o stimă atunci cînd dorește? Trebuie să ispășească că este atît de destoinic ca realitate? Trebuie să compenseze acțiunile sale, încordarea mentală și de voință din orice acțiune, printr-o prelungire a membrilor sale în imaginar și absurd? — Istoria dezideratelor sale a fost pînă acum **partie honteuse** a omului: e bine să te ferești a citi prea mult din ea. Ceca ce îl justifică pe om este realitatea sa — ea îl va justifica în vecii vecilor. Cu cît este mai valoros omul real, în comparație cu unul oarecare, care este doar dorit, visat, născocit, croit din

* Aluzie la acest vers din Faust de Goethe: „Entschlafen sind nun wilde Triebe”.

** În germană: Sommerfrische; se poate traduce și prin cuvîntul **villegiatură**.

minciună? cu un oarecare om **ideal**?... Și numai omul ideal contravine gustului filosofului.

33.

Valoarea naturală a egoismului. — Egoismul nu valorează decât prin valoarea fiziologică a celui egoist: poate să valoreze foarte mult, poate să fie nedemn și vrednic de dispreț. Fiecare individ poate fi privit ca și cum ar reprezenta linia ascendentă sau descendentă a vieții. O decizie în privința aceasta ne dă și un criteriu pentru valoarea egoismului său. Dacă omul reprezintă linia ascendentă, atunci valoarea lui este cu adevărat extraordinară și, în interesul vieții în ansamblu, care prin el face un pas înainte, se justifică grija extremă pentru menținerea și crearea condițiilor sale optime. Omul izolat, „individual”, așa cum a fost înțeles până acum de popor și filosofi, este o eroare: el nu este nimic în sine, nu e un atom. „o verigă în lanț”, nu e numai moștenire a ceva de odinioară — este un întreg șir de oameni până la el însuși... Dacă reprezintă evoluția descendentă, degradarea, degenerarea cronică, îmbolnăvirea (— socotit în mare, bolile sînt deja consecințe ale degradării, nu cauze ale acesteia), atunci valoarea care-i revine e redusă și e drept ca el să ia de la cei reușiți cît mai puțin posibil. El e doar parazitul lor...

34.

Creștin și anarhist. — Cînd anarhistul, ca muștiuc al straturilor decadente ale societății, revendică, cu o frumoasă indignare, „drept”, „dreptate”, „drepturi egale”, se află sub presiunea inculturii sale, care nu știe să priceapă de ce suferă el de fapt — în ce este el sărac, în viață... În el este puternic un instinct al cauzalității: cineva trebuie să fie de vină că îi merge prost. De asemenea, „indignarea frumoasă” îi face lui însuși bine; pentru bietul diavol este o plăcere să ocărească — îi dă o mică beție a puterii. Chiar și lamentarea, acțiunea de a se lamenta, poate să dea o atracție, din cauza căreia o suportă: o doză rafinată de răzbunare există în orice lamentare; le reproșezi celor care sînt altfel indispoziția ta, uneori chiar propria ta ticăloșie, ca și cum faptul că ei sînt diferiți ar fi o nedreptate, un privilegiu nepermis. „Dacă eu sînt o canalie, atunci ar trebui să fii și tu”: pe baza acestei logici se fac revoluțiile. — Autolamentarea nu servește în nici un caz la ceva: ea provine din slăbiciune. Nu există de fapt nici o deosebire între a atribui starea proastă a sănătății tale fie altora, cum face socialistul, fie ție însuși, cum face, de exemplu, creștinul. Ambele cazuri au în comun ceva nedemn: că cineva trebuie să fie vinovat că suferi, pe scurt, că cel suferind își prescrie împotriva suferinței mierea răzbunării. Această nevoie de răzbunare, adică de plăcere, are ca obiect cauze ocazionale: suferindul găsește pretutindeni cauze pentru a-și reîmprospăta mica sa răzbunare — dacă e creștin, să fie spus încă o dată, le

găsește în sine... Creștinul și anarhistul — ambii sînt decadenți. Cînd creștinul condamnă, calomniază, murdărește „lumea”, îl mină același instinct care îl mină pe muncitorul socialist să condamne, să calomnieze, să murdărească **societatea**. Însăși „judecata de apoi” este dulcea consolare a răzbunării — revoluția, așteptată de muncitorul socialist, dar ceva mai îndepărtată... Însăși „lumea cealaltă” — la ce bun cealaltă lume, dacă ea nu ar fi un mijloc de a murdări lumea aceasta?...

35.

Critica moralei decadente. — O morală „altruistă”, o morală în care egoismul se șubrezește, rămîne în toate împrejurările un semn rău. Aceasta e valabil în cazul individului, e valabil îndeosebi în cazul popoarelor. Lipsește tot ce-i mai bun cînd începe să lipsească egoismul. A alege instinctiv ceea ce îți este **ție** dăunător, a te lăsa **sedus** de motivele „dezinteresate”, aproape că oferă formula decadenței. „A nu-ți urmări interesul” — aceasta e doar frunza de viță morală pentru o cu totul altă realitate, și anume una fiziologică: „nu-mi mai cunosc interesul”... Dezagregarea instinctelor! — Omul este terminat cînd devine altruist. — În loc să spună cu naivitate „nu mai valoriz nimic”, minciuna morală spune prin gura decadentului: „nimic nu valorează ceva — **viața** nu valorează nimic”... O astfel de judecată rămîne pînă la urmă un mare pericol; are un efect molipsitor — pe tot terenul morbid al societății crește cu repeziciune o vegetație tropicală de idei, fie ca religie (creștinism), fie ca filosofie (schopenhauerism). Dacă circumstanțele o permit, o astfel de vegetație de copaci veninoși, răsărită din putreziciune, otrăvește **viața** cu miasma ei pînă departe, timp de milenii...

36

Morală pentru medici. — Bolnavul este un parazit al societății. În anumite situații, este indecent să continui să trăiești. Să vegetezi mai departe după ce sensul vieții, dreptul la viață au fost pierdute, într-o dependență lașă de medici și practicile lor, ar trebui să provoace în societate un adînc dispreț. Medicii, la rîndul lor, ar trebui să fie mijlocitorii acestui dispreț — nu rețete, ci în fiecare zi o doză nouă de scribă față de pacienții lor... Să se creeze o nouă responsabilitate, cea a medicului, în toate cazurile în care interesul major al vieții **ascendente** revendică oprîmarea și marginalizarea fără menajamente a vieții **degenerate** — de exemplu, în cazul dreptului la zămislire, a dreptului de a te naște, a dreptului de a trăi... Să mori în mîndrie, cînd nu mai este posibil să trăiești în mîndrie. Moartea aleasă de bună voie, moartea la timpul potrivit, împlinită cu luciditate și voioșie în mijlocul copiilor și al martorilor: astfel încît să mai fie posibil un autentic rămas bun, cînd cel care își ia rămas bun este încă aici, de asemenea cînd mai e încă posibilă o autentică evaluare a ceea ce a fost urmărit și atins, un **bilanț** al vieții —

spre deosebire de comedia deplorabilă și oribilă pe care creștinismul o pune în scenă în ceasul morții. Nu ar trebui să se uite nicicând că creștinismul a abuzat de slăbiciunea muribundului pentru a-i violenta conștiința și chiar de felul morții pentru judecăți de valoare despre om și trecutul său! — Aici e important să se restabilească în primul rînd aprecierea corectă, adică fiziologică, a așa-zisei morți **naturale**, în ciuda tuturor lașităților prejudecății: această moarte care, pînă la urmă, este tot „nenaturală”, este o sinucidere. Niciodată nu se pierd prin altceva decît prin sine. Numai că este o moarte în cele mai detestabile condiții, o moarte fără libertate, o moarte la timpul **nepotrivit**, o moarte **lașă**. Din dragoste față de **viață** ar trebui să ne dorim moartea altfel, în mod liber, conștient, fără hazard, fără surpriză... În fine, un sfat pentru domnii pesimiști și alți decadenți. Nu este în puterea noastră să ne împiedicăm nașterea; dar putem să corectăm această greșală — căci uneori este o greșală. Nu există un lucru mai demn de stimă decît să te **autosuprimi**: aproape că meriți să trăiești datorită lui. Este mai avantajos pentru societate, dar ce spun! pentru viața însăși, decît o „viață” oarecare în resemnare, cloroză și alte virtuți — ți-a scutit pe ceilalți de înfățișarea ta și ai scutit viața de o **obiectie**... Pesimismul, **pur, vert, se dovedește de-abia** prin contestarea de sine a domnilor pesimiști: trebuie să înaintezi cu încă un pas în logica sa, nu numai să negi viața cu „voință și reprezentare”, cum a făcut Schopenhauer — trebuie să-i **negi mai întîi pe schopenhauerieni**... Pesimismul, să fie adăugat, oricît ar fi de molipsitor, nu mărește totuși înclinația spre boală a unei epoci, a unei generații în întregime: este expresia acestora. Te prinde în mrejele lui cum te prinde holera: trebuie să ai deja o predispoziție morbidă pentru așa ceva. Pesimismul singur nu mai face din nimeni un decadent: amintesc de acel rezultat statistic care arată că numărul total de decese din anii în care bîntuie holera nu se deosebește de cel din alți ani.

37.

Dacă am deveni mai morali. — Împotriva conceptului meu de „dincolo de bine și de rău” s-a ridicat, așa cum era de așteptat, întreaga **ferocitate** a îndobitocirii morale, care în Germania, se știe, trece drept morală însăși: aș avea de povestit povestioare drăguțe despre aceasta. Înainte de toate, am fost somat să reflectez la „incontestabila superioritate” a epocii noastre în judecata morală, adevăratul nostru **progres** în acest domeniu: comparativ cu noi, un Cezar Borgia nu poate fi înfățișat cîtuși de puțin ca un „om superior”, ca un fel de **supraom**, așa cum îl înfățișez eu... Un redactor elvețian de la „Bund” a mers atît de departe încît, nu fără a-și exprima respectul față de curajul de a-mi fi luat o astfel de îndrăzneală, a „înjeles” lucrarea mea ca o propunere de a înlătura toate sentimentele onorabile. Foarte îndatorat! Îmi permit ca drept răspuns să pun întrebarea **dacă am devenit cu adevărat mai morali**. Faptul că toată

lumea crede astfel constituie deja un contraargument. Noi oamenii moderni, foarte delicăți, foarte vulnerabili, menajînd și fiind menajați de sute de ori, ne închipuim de fapt că această omenie tandră pe care o reprezentăm, că această unanimitate atinsă în toleranță și intrajutorare promptă, în încredere reciprocă, ar fi un progres absolut, prin care i-am depăși cu mult pe oamenii Renașterii. Dar astfel crede orice epocă, astfel trebuie să creadă. Cert e că nu avem voie să ne transpunem în condițiile Renașterii, nici măcar cu gîndul: nervii noștri nu ar suporta acea realitate, să nu mai vorbim de mușchii noștri. Însă cu această imposibilitate nu a fost dovedit nici un progres, ci doar o altă constituție umană, mai tîrzie, mai slabă, mai gingașă și mai vulnerabilă, din care se naște în mod necesar o morală bogată în menajamente. Dacă nu ne gîndim la delicatețea și întîrzierea noastră, la îmbătrînirea noastră fiziologică, atunci morala noastră de „umanizare” își pierde imediat valoarea — nici o morală în sine nu are valoare —: noi înșine am privi-o cu desconsiderare. Pe de altă parte, să nu ne îndoim că noi, modernii, cu umanitarismul nostru gros vătuit, care nu vrea absolut deloc să se izbească de vreo piatră, am fi pentru contemporanii lui Cezar Borgia o comedie care i-ar face să moară de ris. Fără voie, sîntem realmente exagerat de caraghioși cu „virtuțile” noastre moderne... Diminuarea instinctelor ostile și veșnic hănuitoare — acesta ar fi „progresul” nostru — reprezintă numai una din urmările diminuării generale a vitalității: este nevoie de o osteneală, de o prudență de o sută de ori mai mare pentru a impune o existență atît de condiționată, atît de tîrzie. Ne ajutăm reciproc, fiecare este, într-o anumită măsură, bolnav și îngrijitor de bolnavi. Aceasta se numește „virtute” — oamenii care au cunoscut o viață diferită, mai plină, mai risipitoare, mai debordantă, ar numi-o altfel, „lașitate”, poate, „josnicie”, „morală de babe”... Îmblînzirea moravurilor noastre — aceasta e teza mea, adică, dacă vrei, **inovația mea** — e o consecință a declinului; duritatea și grozăvia moravurilor poate să fie, dimpotrivă, consecința unei supraabundențe a vieții. Căci atunci multe se pot îndrăzni, provoca, chiar irosi. Ce a fost odată condiment al vieții, pentru noi ar fi otravă... Să fim indiferenți — și aceasta e o formă de tărie — pentru acest scop sîntem de asemenea prea bătrîni, veniți prea tîrziu: morala noastră de **compasiune**, împotriva căreia cu am avertizat primul, morală ce ar putea fi numită **l'impressionisme morale**, este mai mult expresia unei hiperexcitabilități fiziologice, proprie a tot ce-i decadent. Acea mișcare care a încercat să se prezinte științific ca morala schopenhaueriană a milei — o încercare foarte nefericită! — este adevărata mișcare **décadence** în morală și profund înrudită astfel cu morala creștină. Epocile viguroase, culturile **nobile** socotesc mila, „iubirea aproapelui”, lipsa egoismului și a mîndriei ca fiind detestabile. Vremurile se măsoară după **forțele lor pozitive** — și astfel rezultă că acea epocă atît de risipitoare și bogată în predestinări a Renașterii este ultima **mare epocă**, iar noi, noi modernii,

cu anxioasa noastră grijă față de noi înșine și iubirea față de aproape, cu virtuțile noastre, a muncii, a modestiei, a cinstei, a științei — stringători, economi, mașinali — noi reprezentăm o **epocă slabă**. Virtuțile noastre sînt condiționate, sînt **provocate** de slăbiciunea noastră... „Egalitatea”, o anume asemănare reală care se exprimă în teoria „drepturilor egale”, ține esențialmente de decădere: prăpastia dintre om și om, dintre o clasă socială și alta, diversitatea tipurilor, voința de a fi tu însuși, de a ieși în evidență — ceea ce numesc eu **patos al distanței**, acesta este propriu fiecărei epoci **viguroase**. Tensiunea, anvergura dintre extreme devine azi din ce în ce mai mică — extremele însele se estompează în final pînă la asemănare... Toate teoriile noastre politice și constituțiile statelor, „Reich-ul german” nefiind cituși de puțin o excepție, sînt urmări, consecințe necesare ale declinului: acțiunea inconștientă a decadenței a început să domine pînă și în idealul științelor particulare. Obiecția mea față de întreaga sociologie din Anglia și Franța este că nu cunoaște din proprie experiență decît **imaginile decăderii societății** și, cu o inocență absolută, consideră propriile instincte de decădere ca fiind **norme** ale judecării de valoare sociologice. Viața în **declin**, diminuarea oricărei forțe organizatoare, adică separatoare, deschizătoare de prăpăstii sub- și supraordonatoare, este formulată ca **ideal** în sociologia de astăzi... Socialiștii noștri sînt **décadents**, dar și domnul Herbert Spencer este un **décadent** — el vede în victoria altruismului ceva de dorit!

38.

Conceptul meu de libertate. — Uneori valoarea unui lucru nu constă în ceea ce se obține prin el, ci în ceea ce se plătește pentru el — în ceea ce ne costă acel lucru. Să dau un exemplu. Instituțiile liberale încetează să fie liberale, de îndată ce au fost dobîndite: ulterior nimic nu aduce libertății prejudicii mai mari și mai profunde ca instituțiile liberale. Doar se știe ce pun ele la cale: subminează voința de putere, ridică la rang de morală nivelarea dintre vale și munte, te fac mic, laș și avid de plăceri — prin ele triumfă de fiecare dată animalul de turmă. Liberalism — în germană: **abrutizarea specifică turmei**. Aceleași instituții, atît timp cît trebuie să se dea o luptă între ele, produc cu totul alte efecte: ele promovează realmente libertatea, într-un mod impunător. Mai precis, aceste efecte sînt produse de război, de războiul pentru instituțiile liberale, care, ca război, întreține instinctele **neliberale**. Iar războiul te educă pentru libertate. Căci ce este libertatea? Voința de a avea responsabilitate față de sine. Menținerea distanțelor care ne separă. Indiferența crescîndă față de necazuri, durități, lipsuri, chiar față de viață. Încuviințarea sacrificării de vieți omenești, inclusiv a ta, pentru propria cauză. Libertatea înseamnă domnia instinctelor virile, bucurioase de război și victorie, asupra tuturor celorlalte instincte, asupra instinctului „fericirii”, de exemplu. Omul care a devenit liber, cu atît mai mult **spiritul** care a devenit liber calcă în picioare acel fel de stare plăcută,

demnă de dispreț, la care visează băcanii, creștinii, vacile, muierile, englezii și alți democrați. Omul liber este un războinic. — Cum se măsoară libertatea, la indivizi ca și la popoare? După rezistența care trebuie învinsă, după câtă osteneală te costă să rămii la înălțime. Tipul suprem al omului liber se află acolo unde este învinsă în permanență cea mai înverșunată împotrivire: la cinci pași de tiranie, aproape de pragul primejdios al servituții. Acesta este un adevăr psihologic, dacă prin „tiranie” se înțeleg instincte neîndurătoare și teribile, care provoacă un maximum de autoritate și disciplină împotriva lor inșele — cel mai frumos prototip Iulius Cezar: este și un adevăr politic, să parcurgem istoria. Popoarele care au fost valoroase, care au devenit valoroase nu și-au dobândit valoarea sub instituții liberale: **marea primejdie** făcea ceva din ele, primejdia care ne învață să ne cunoaștem resursele, virtuțile, armele și apărarea, **spiritul**. — care ne **obligă** să fim puternici... Primul principiu fundamental: trebuie ca cineva să aibă nevoie să fie puternic, altfel nu devine niciodată. — Fostele mari sere pentru genul de om puternic, cât mai puternic, comunitățile aristocratice de leul Romei și al Veneției, au înțeles libertatea exact în sensul în care înțeleg cu acest cuvânt: ca pe ceva pe care-l ai și nu-l ai, pe care-l vrei, pe care-l **cucerești**...

39

Critica modernității. — Instituțiile noastre nu mai sînt bune de nimic: în privința aceasta există unanimitate. Dar nu din cauza lor, ci din cauza **noastră**. După ce ne-au dispărut toate instinctele din care crește instituții, ne dispar și instituțiile, deoarece noi nu mai sîntem buni de ele. Democrația a fost întotdeauna forma de declin a forței organizatorice: deja în „Omenesc, mult prea omenesc” I, pag.300, am caracterizat democrația modernă precum și jumătățile ei de măsură, cum ar fi „Reich-ul german”, drept **forme de declin ale statului**. Pentru ca să existe instituții, trebuie să existe un anumit gen de voință, de instinct, de imperativ, antiliberal pînă la răutate: voința de tradiție, de autoritate, de responsabilitate peste secole, de **solidaritate** a lanțurilor genealogice, înainte și înapoi, **în infinitum**. Dacă există acea voință, atunci se întemeiază ceva ca Imperium Romanum; sau ca Rusia, **singura** putere care are astăzi dăinuirea în sine, care poate să aștepte, care poate încă să făgăduiască ceva, — Rusia, ideea contrară micilor și jalnicilor state europene, ca și nervozității lor, care odată cu întemeierea Imperiului german a intrat într-o perioadă critică... Occidentul întreg nu mai are acele instincte din care se nasc instituțiile, din care se naște viitorul: poate că nimic nu contravine mai mult „spiritului” său „modern”. Se trăiește pentru ziua de astăzi, se trăiește în viteză mare — se trăiește iresponsabil: și tocmai aceasta poartă numele de „libertate”. Este disprețuit, urît, respins ceea ce face ca instituțiile să fie instituții: se crede în primejdia unei noi sclavii acolo unde se pronunță numai cuvîntul „autoritate”. Atît de departe merge decadența în instinctul

axiologic al politicienilor noștri, al partidelor noastre politice: ele preferă instinctiv ceea ce descompune, ceea ce grăbește sfârșitul... Mărturie: **căsnicia modernă**. Din căsnicia modernă a dispărut evident orice rațiune: însă aceasta nu furnizează un argument împotriva căsniciei, ci împotriva modernității. Rațiunea căsniciei — ea consta în exclusivă responsabilitate juridică a bărbatului — prin aceasta căsnicia avea greutate, în timp ce astăzi șchioapătă de ambele picioare. Rațiunea căsniciei — ea consta în indisolubilitatea ei de principiu: prin aceasta căsnicia căpăta un accent care știa să **se impună** în fața coincidenței întâmplătoare dintre sentiment, patimă și clipă. Ea consta, de asemenea, în responsabilitatea familiei în alegerea soților. Odată cu creșterea îngăduinței pentru căsătoria din **dragoste**, a fost eliminat pur și simplu fundamentul căsniciei, adică ceea ce face din ea o instituție. O instituție nu se întemeiază niciodată pe o idiosincrasie: așa cum s-a spus, căsnicia nu se întemeiază pe „dragoste” — ea se întemeiază pe instinctul sexual, pe instinctul de proprietate (femeie și copil ca proprietate), pe **instinctul de dominație**, care se organizează permanent în cea mai mică structură de dominație, familia, care are nevoie de copii și moștenitori pentru a menține și în mod fiziologic măsura atinsă de putere, influență și avere, pentru a pregăti însărcinări pe termen lung, o solidaritate de instinct între secole. Căsnicia ca instituție conține deja confirmarea celei mai mari și mai durabile forme de organizare: cind societatea însăși, nu poate **garanta** pentru sine ca întreg pînă la cele mai îndepărtate generații, atunci căsnicia nu are absolut nici un sens. — Căsnicia modernă și-a pierdut sensul, — prin urmare se desliințează. —

40.

Problema muncitoarească. — Prostia, în fond degenerarea instinctelor, care este astăzi cauza tuturor prostiilor, constă în faptul că există o problemă muncitoarească. Asupra anumitor lucruri **nu se pun întrebări**: primul imperativ al instinctului. Nu întrevăd deloc ce se poate face cu muncitorul european, după ce mai întii s-a făcut din el o problemă. El se găsește într-o situație mult prea bună, pentru a nu pune întrebări tot mai numeroase și mai lipsite de modestie. La urma urmei, el reprezintă majoritatea. S-a stins cu desăvîrșire speranța că un gen de om modest și nepretențios față de sine însuși, o clasă corespunzătoare tipului uman chinezesc s-ar forma aici — iar aceasta ar fi fost rezonabil, ar fi fost de-a dreptul necesar. Ce s-a întreprins? — Totul pentru a sufoca în germene premisele acestei formări — cu o nechibzuință iresponsabilă, au fost distruse cu desăvîrșire instinctele grație cărora un muncitor poate să reprezinte o stare socială și să accepte această stare. Muncitorul a fost făcut apt pentru serviciul militar, i s-a acordat dreptul la coaliție, dreptul la vot politic: ce e de mirare că muncitorul resimte astăzi existența sa aproape ca pe o stare disperată (exprimat moral, ca pe o nedreptate —)? Dar să întreb încă o dată: ce se urmărește? Dacă se urmărește un

scop, trebuie avut în vedere și mijlocul: dacă cineva vrea sclavi, atunci e nebun când îi educă ca pe niște stăpîni.

41.

„Libertatea, care nu e a mea...” — Să te afli în voia instinctelor tale este o fatalitate în plus în timpuri ca cele de astăzi. Aceste instincte se contrazic, se distrug unul pe altul: am definit deja modernul ca pe o contradicție de sine fiziologică. Rațiunea educației ar vrea ca măcar unul din aceste sisteme instinctuale să fie **paralizat** sub o presiune de fier, pentru a permite altuia să prindă puteri, să devină puternic, să devină stăpîn. În ziua de azi ar trebui să facem posibil individul numai prin circumcizie: posibil, aceasta înseamnă întreg... Se întîmplă exact invers: pretenția la independență, la liberă dezvoltare, la *laissez-aller* e ridicată cu cea mai mare înfocare de aceia pentru care nici un friu **nu ar fi îndeajuns** de sever — aceasta e valabil în politicis, e valabil în artă. Dar aceasta e un simptom al **decadenței**: noțiunea noastră modernă de „libertate” este încă o dovadă de degenerare a instinctelor.

42.

Unde e nevoie de credință. — Nimic nu se întîlnește mai rar la moralisti și sfinți decît onestitatea: poate ei susțin contrariul, poate ei înșiși chiar **cred** contrariul. Căci atunci cînd o credință este mai utilă, mai eficientă, mai convingătoare decît ipocrizia **conștientă**, în mod instinctiv ipocrizia se transformă curînd în **inocență**: primul principiu pentru înțelegerea marilor sfinți. Și la filosofi, un alt gen de sfinți, profesia cere să se admită numai anumite adevăruri: anume acelea prin care profesia lor obține sancțiunea **publică** — vorbind în limba lui Kant, adevărurile rațiunii **practice**. Ei știu ce **trebuie** să dovedească, aici sînt ei practici — se recunosc unul pe altul prin faptul că sînt de acord asupra „adevărurilor”. — „Să nu minți” — în germană: păziți-vă, domnul meu filosof, de-a spune adevărul...

43.

Spus la urechea conservatorilor. — Ceea ce nu se știa înainte, ceea ce se știe astăzi sau s-ar putea ști — o **involuție**, o revenire într-un sens sau într-o măsură oarecare este absolut imposibilă. Cel puțin noi, fiziologii, știm aceasta. Dar toți preoții și moralistii au crezut în așa ceva — vroiau să readucă omenirea la o măsură **anterioară** a virtuții, s-o **înșurubeze** înapoi. Morala a fost întotdeauna un pat al lui Procust. Chiar și politicienii i-au imitat în privința aceasta pe predicatorii de virtute: mai există și azi partide care visează ca țel **mersul de rac** al tuturor lucrurilor. Dar nu este la latitudinea nimănui să fie rac. Nu servește la nimic: trebuie să mergi **înainte**, vreau să spun să înaintezi **pas cu pas** mai departe în **décadence** (aceasta fiind definiția mea a „progresului” modern...). Poți frîna această evoluție și prin frînare să stăvilești însăși degenerarea,

s-o acumulezi, s-o faci mai vehementă și mai **bruscă**: mai mult nu poți să faci.

44.

Ideea mea despre geniu. — Marii bărbați sînt, ca și marile epoci, explozive în care este stocată o forță colosală: premisa lor istorică și fiziologică este că mult timp s-a adunat, s-a acumulat, s-a economisit și s-a păstrat, pentru a-i produce — că multă vreme nu a avut loc nici o explozie. Dacă tensiunea în masa explozivă a devenit prea mare, este de-ajuns un stimul întimplător pentru a chema în lume „geniul”, „fapta”, destinul măreț. Ce mai contează atunci mediul ambiant, epoca, „spiritul vremii”, „opinia publică”? — Să luăm cazul lui Napoleon. Franța Revoluției, încă și mai mult cea anterevoluționară, ar fi putut produce mai degrabă un tip opus lui Napoleon: și l-a și produs. Iar fiindcă Napoleon era **altfel**, moștenitorul unei civilizații mai puternice, mai durabile, mai vechi decît cea care se năruia în Franța, el a devenit aici stăpînitor, a fost aici unicul stăpînitor. Oamenii mari sînt necesari; epoca în care apar este întimplătoare: o domină aproape de fiecare dată numai deoarece sînt mai puternici, mai bătîrîni decît ea, deoarece s-a acumulat mai mult pentru a-i produce. Între un geniu și epoca sa este o relație ca între cel puternic și cel slab sau ca între bătrîn și tînăr: epoca este întotdeauna relativ mai tînără, mai fluidă, mai imatură, mai nesigură, mai puerilă. — Că în Franța de astăzi se gîndește cu **totul altfel** (ca și în Germania: dar aceasta nu contează), că acolo teoria despre **milieu** e o teorie de-a dreptul nevrotică, a devenit sacrosanctă și aproape științifică și găsește crezare pînă și la fiziologi, aceasta „nu miroase bine” și iscă gînduri triste. — Nici în Anglia lucrurile nu sînt mai bine înțelese, dar nimeni nu se va mîhni din cauza aceasta. Englezul are numai două căi deschise pentru a se împăca cu geniul, cu „omul mare”: fie calea **democratică**, în felul lui Buckle, fie cea **religioasă**, în felul lui Carlyle. — **Primejdia** care zace în oamenii și epocile mari este extraordinară; epuizarea de orice fel, sterilitatea îi urmărește pas cu pas. Omul mare e o încheiere; epoca mare, Renașterea de exemplu, e o încheiere. Geniul — în operă, în faptă — este obligatoriu un risipitor: măreția lui constă în a se **cheltui pe sine**... Instinctul de conservare este oarecum decuplat; presiunea uriașă a forțelor care se revarsă îi interzice orice pază și prevedere. Aceasta se numește „jertfă de sine”; se slăvește „eroismul” său, indiferența sa față de propriul bine, devotamentul său pentru o idee, o cauză măreață, o patrie: doar înțelegere greșită... El iese din sine, se revarsă, se consumă, nu se cruță — cu fatalitate, în mod fatidic, involuntar, așa cum involuntară este revărsarea unui fluviu peste malurile sale. Dar fiindcă li se datorează mult unor astfel de explozive, li s-a și dăruit mult, de exemplu un fel de **morală superioară**... Aceasta e gratitudinea omenească; își **înțelege greșit** binefăcătorii.

Criminalul și ce-i este înrudit. — Tipul criminalului este tipul omului puternic în condiții nefavorabile, a omului puternic devenit bolnav. Lui îi lipsește o regiune sălbatică, o natură și o formă de existență mai libere, mai primejdioase, în care tot ceea ce în instinctul omului puternic reprezintă armă și apărare să existe în mod îndreptățit. **Virtuțile** lui sînt surghiunite de societate: instinctele sale cele mai viguroase, pe care le-a adus cu sine ca moștenire, se înmănunchează curînd cu afectele deprimante, cu suspiciunea, teama, dezonoarea. Dar aceasta aproape că e **rețeta** degenerării fiziologice. Cine trebuie să facă pe ascuns, cu încordare prelungită, cu precauție, cu șiretenie, ceea ce știe să facă cel mai bine, ceea ce-i place să facă cel mai mult, devine anemic; iar deoarece recoltează mereu de pe urma instinctelor sale numai pericole, persecuții, nenorociri, se pervertește și sentimentul său față de aceste instincte — le resimte ca fatale. Societatea, societatea noastră domestică, mediocră, castrată este cea în care omul nealterat, ce vine din munți sau de la aventurile mării, degenerază inevitabil în criminal. Sau aproape inevitabil, căci există cazuri cînd un astfel de om se dovedește a fi mai puternic decît societatea: cel mai cunoscut caz este corsicanul Napoleon. În această problemă este de importanță mărturia lui Dostoievski — singurul psiholog, în treacăt fie spus, de la care am avut ceva de învățat: este una din cele mai fericite întîmplări din viața mea, mai fericită chiar decît descoperirea lui Stendhal. Acest om **profund**, care avea de zece ori dreptate să-i desconsidere pe germanii superficiali, a fost impresionat în cu totul alt mod decît se așteptase de pușcăriașii siberieni, în mijlocul cărora a trăit timp îndelungat, toți criminali înrăiți pentru care nu mai exista cale de întoarcere în societate: ca și cum ar fi fost ciopliți din cel mai bun, mai tare și mai prețios lemn care crește pe pămînt rusc. Să generalizăm cazul criminalului: să ne închipuim acele firi, cărora, dintr-un motiv oarecare, le lipsește consimțămîntul public, care știu că nu sînt considerate binefacătoare sau utile — acel sentiment Chandala de a nu fi socotit egal, ci exclus, nedemn, profanator. Gîndurile și faptele tuturor acestor firi au culoarea subpămîntescului: la ei totul este mai palid decît la cei a căror existență strălucește la lumina zilei. Dar în această atmosferă pe jumătate sepulcrală au trăit odată aproape toate formele de existență pe care le prețuim astăzi: omul de știință, artistul, geniul, spiritul liber, actorul, negustorul, marele descoperitor... Orice gen de om valoros a fost depreciat alîta timp cît **preotul** a fost considerat tipul suprem... Va veni o vreme — fîgăduiesc aceasta — cînd va fi considerat cel mai de jos tip, un Chandala al nostru, genul de om cel mai ipocrit și mai nerușinat... Atrag atenția asupra faptului că pînă și azi, sub cea mai blîndă domnie a moravurilor care a existat vreodată pe pămînt, sau cel puțin în Europa, orice

încală să se țină deoparte, orice lung, mult prea lung **dedesubt***, orice formă de existență neobișnuită, netransparentă este apropiată de acel tip pe care îl desăvârșește criminalul. Toți inovatorii spiritului poartă o vreme pe frunte palidul și fatalistul semn al Chandalei: **nu** fiindcă ar fi priviți astfel, ci fiindcă ei înșiși simt prăpastia înspăimântătoare care-i desparte de tot ceea ce e tradițional și venerat. Aproape orice geniu cunoaște, ca o etapă a dezvoltării sale, „existența catilinică”, un sentiment de ură, răzbunare și revoltă împotriva a tot ceea ce deja **este**, a tot ceea ce nu mai **devine**... Catilina — forma preexistentă a oricărui Cezar.

46.

Aici perspectiva e liberă. — Poate să fie noblețe a sufletului când un filosof tace; poate să fie iubire când se contrazice; este posibilă o politețe mincinoasă din partea celui care cunoaște. S-a spus, nu fără subtilitate: **il est indigne des grand coeurs de répandre le trouble qu'ils ressentent**; dar trebuie adăugat că a nu te teme de o mare rușine poate să fie de asemenea o măreție a sufletului. O femeie care iubește își sacrifică onoarea; un filosof care „iubește” își sacrifică poate omenia; un Dumnezeu care a iubit a devenit evreu...

47.

Frumusețea nu este o întâmplare. — Chiar și frumusețea unei rase sau familii, grația și perfecțiunea ei în toate gesturile, este dobândită: ea este, asemenea geniului, rezultatul final al strădaniei acumulate de generații. Mari sacrificii au fost aduse bunului gust, multe au fost făcute și multe abandonate din cauza sa — Franța secolului al șaptesprezecelea este admirabilă în ambele privințe —, bunul gust trebuie să fi fost un principiu în alegerea companiei, a locului, a îmbrăcămînții, a satisfacției sexuale, frumusețea trebuie să fi fost preferată avantajelor, obișnuinței, opiniei, leneviei. Regula supremă: nu trebuie să „nu te stăpânești” chiar față de tine însuși. — Lucrurile bune sînt peste măsură de costisitoare: și întotdeauna e valabilă legea că cel care le **are** este diferit de cel care le **dobîndește prin muncă**. Tot ce este de calitate este moștenire: ce nu este moștenit, este nedesăvîrșit, este **început****... În Atena, pe timpul lui Cicero, care își exprimă surprinderea față de acest fapt, bărbații și adolescenții le întreceau cu mult în frumusețe pe femei: dar cită strădanie și cit efort în slujba frumuseții a pretins timp de secole de la sine sexul masculin! — Nu trebuie să ne înșelăm, totuși, asupra metodei: simpla disciplină a simțămîntelor și a gîndurilor este aproape egală cu zero (— în aceasta constă marea eroare a educației germane,

* În germană: **Unterhalb** — forma substantivată a adverbului **unterhalb**: așa cum rezultă din context, cuvîntului i se atribuie sensul de viață ascunsă, „subterană”.

** **Anfang**, în germană.

educație ce este cu totul iluzorie): mai întâi trebuie să îndupleci **trupul**. Menținerea riguroasă a gesturilor mai însemnate și mai îngrijite, obligativitatea de a trăi numai cu oameni care se „stăpînesc” pe ei înșiși sînt întru totul de ajuns pentru a deveni important și a fi ales: pe parcursul a două, trei generații, totul este deja **interiorizat**. Punctul din care începe cultura este decisiv pentru soarta poporului și a omenirii: nu se cuvine ca ea să pornească de la „suflet” (aceasta era superstiția funească a preoților și a pseudo-preoților): locul adevărat în care își are ca originea este trupul, gestul, dieta, fiziologia, **restul** rezultă de aici... Grecii rămîn astfel **primul eveniment cultural** al istoriei — știau și făceau ceea ce era necesar; creștinismul, care disprețuia trupul, a fost cea mai mare nenorocire de pînă acum a omenirii.

48.

Progresul în accepția mea. — Și eu vorbesc despre „reîntoarcerea la natură”, deși de fapt nu este un mers înapoi, ci o **mișcare în sus** — în sus, spre înalta, liberă, chiar înspăimîntătoarea natură, **care se joacă cu marile sarcini, care are voie să se joace...** Vorbind în parabolă: Napoleon era o mostră de „reîntoarcere la natură”, așa cum o înțeleg eu (de exemplu, în **rebus tacticis** și mai mult decît atît, așa cum militarii o știu, în strategie). — Dar Rousseau — la ce vroia el de fapt să se reîntoarcă? Rousseau, acest prim om modern, idealist și canalie într-o singură persoană, care avea nevoie de „demonitate” morală pentru a-și suporta propria înfățișare, bolnăv de neînfrînată vanitate și neînfrînat dispreț față de sine. Această stîrpitură așezată în pragul epocii noi vroia de asemenea „reîntoarcerea la natură”, — întreb încă o dată, la ce vroia Rousseau să se întoarcă? — Îl mai urăsc pe Rousseau în revoluție: ea este expresia mondial-istorică pentru această duplicitate de idealist și canalie. Farsa sîngeroasă a desfășurării revoluției, „imoralitatea” sa, mă interesează foarte puțin; ceea ce urăsc este **moralitatea ei rousseau-istă** — așa zisele „adevăruri” ale revoluției, prin care ea este încă eficientă și cîștigă de partea sa tot ce este plat și mediocru. Doctrina egalității! Dar nu există otravă mai veninoasă: căci ea **pare** a fi predicată de dreptatea însăși, pe cînd cu ea, dreptatea **se sfîrșește...** „Celor egali, egalitate, celor inegali, inegalitate” — acesta ar fi adevăratul limbaj al dreptății: și ce rezultă din această doctrină, „să nu egalizăm niciodată cele inegale”. — Faptul că acea doctrină a egalității a fost încununată de întîmplări atît de feroase și sîngeroase a conferit acestei „idei moderne” **par excellence** un fel de glorie și strălucire arzătoare, astfel încît revoluția ca spectacol a sedus și spiritele cele mai nobile. Asta, la urma urmei, nu e un motiv să fie mai respectată. — Știu un singur om care a simțit față de ea ceea ce oricine ar fi trebuit să simtă, adică **scribă** — Goethe...

Goethe — nu un eveniment german, ci unul european: o încercare extraordinară de a depăși secolul al optsprezecelea printr-o reîntoarcere la natură, printr-o **înălțare** spre naturalețea Renașterii, un fel de autodepășire a secolului. — El purta în sine cele mai puternice instincte ale acestuia: sentimentalitatea, idolatrizarea naturii, simțul anti-istoric, idealismul, atracția spre ireal și spiritul revoluționar (ultimul e numai o formă a atracției spre ireal). El a apelat la istorie, la științele naturii, la antichitate, de asemenea la Spinoza, înainte de toate la activitatea practică; s-a înconjurat numai de perspective unitare, nu s-a desprins de viață, s-a plasat în mijlocul ei; nu-și pierdea curajul și a luat asupra sa, peste sine, în sine, atît cît se putea lua. Ceea ce el vroia, era **totalitatea**: a luptat împotriva separării dintre rațiune, senzualitate, sentiment, voință (— predicate în cea mai respingătoare scolastică prin Kant, antipodul lui Goethe); s-a disciplinat pe sine însuși ca o totalitate, s-a **creat** pe sine... În mijlocul unei epoci cu o mentalitate nerealistă, Goethe a fost un realist convins: spunea **da** la tot ce-i era înrudit în acest sens — nu a trăit nici un eveniment mai important ca acel **ens realissimum** numit Napoleon. Goethe concepea un om puternic, foarte instruit, priceput în toate cele trupești, ținându-se pe sine în friu și respectându-se pe sine, care-și permite îndrăzneala de a se bucura de întreaga dimensiune și bogăția ale naturalului, care este suficient de puternic pentru această libertate; un om al toleranței, nu din slăbiciune, ci din tărie, deoarece știe să folosească în avantajul său ceea ce ar duce la pieire firile mediocre; un om pentru care nu mai există nimic interzis, mai puțin **slăbiciunea**, oricum ar fi ea numită: viciu sau virtute... Un astfel de spirit **devenit liber**... stă cu un fatalism voios și încrezător în mijlocul universului, avînd **credința** că numai ceea ce există izolat este condamnat, că în întreg fiecare lucru își găsește izbăvirea și confirmarea — **el nu mai neagă**... Dar această credință este cea mai înaltă dintre toate credințele posibile: eu am botezat-o cu numele lui **Dionysos**.

S-ar putea spune că, într-un anumit sens, secolul al nouăsprezecelea a urmărit de asemenea tot ceea ce a urmărit Goethe ca persoană: universalitate în înțelegere, în acceptare, libertatea de a se apropia de toți și de toate, realism temerar, respect față de întreaga realitate. Cum se face că rezultatul total nu este un Goethe, ci un haos, un oftat nihilist, un a nu ști de ce să te apuci mai întii, un instinct al oboselii care în **praxi** te îndeamnă mereu să te reîntorci la secolul al optsprezecelea ca la un punct de sprijin? (— sub forma unui romantism al simțămîntelor, a unui altruism și a unei hipersentimentalități, a unui feminism în ale gustului, a socialismului în politică). Nu este secolul al nouăsprezecelea, în special la sfîrșitul său, doar un secol al optsprezecelea amplificat, abrutizat, adică un

secol decadent? Astfel încât Goethe să fi fost doar un incident, o frumoasă zădărnicié, nu doar pentru Germania, ci pentru întreaga Europă? — Dar se înșeală, referitor la oamenii mari, cine-i privește numai din perspectiva meschină a utilității publice. Că nu se poate obține nici un câștig de la ei, **aceasta ține poate de măreție...**

51.

Goethe este ultimul german pe care eu îl respect: el a simțit trei lucruri pe care le simt și eu — ne înțelegem de asemenea cu privire la „cruce”*... Sînt întrebare adeseori de ce scriu de fapt în **germană**: nicăieri nu sînt citit mai rău decît în patrie. Dar cine știe, la urma urmei, dacă măcar îmi dorese să fiu citit astăzi? — Să crezi lucruri pe care timpul în zadar își încearcă dinții; să te străduiești, prin formă și **substanță**, pentru o mică nemurire — nu am fost niciodată destul de modest pentru a pretinde de la mine mai puțin decît atât. Aforismul, sentința, în care sînt maestru ca primul dintre germani, sînt forme ale „eternității”: ambiția mea este să spun în zece propoziții ce spune oricare altul într-o carte — ce **nu** spune oricare altul într-o carte...

I-am dăruit omenirii pe al meu **Zarathustra**, cea mai profundă carte pe care o are: în curînd i-o voi dăruia pe cea absolut independentă.

* Goethe, **Epigramme**, Venedig, 1790 (**Epigramme**, Venetia, 1790), 66:
Vieles kann ich ertragen. Die meistern beschwerlichen Dinge
Duld ich mit ruhigem Mut, wie es ein Gott mir gebeut.
Wenige sind mir jedoch wie Gift und Schlange zuwider;
Viere: Rauch des Tabaks, Wanzen und Knoblauch und +.

1.

În final, un cuvînt despre acea lume spre care am căutat căi de acces, spre care am găsit poate o nouă cale de acces — lumea antică. Gustul meu, poate opusul unui gust tolerant, este și aici departe de a spune da în întregime: în general nu-i place să spună da, mai bucuros spune nu, cel mai bucuros nu spune absolut nimic... Aceasta e valabil pentru culturi întregi, e valabil pentru cărți — e valabil, de asemenea, pentru localități și peisaje. În fond, un număr foarte mic de cărți antice contează pentru mine; cele mai cunoscute nu se numără printre ele. Simțul meu pentru stil, pentru stilul epigramei, s-a trezit aproape instantaneu la contactul cu Sallust. Nu am uitat uimirea veneratului meu profesor Corssen, cînd a trebuit să dea cea mai bună notă celui mai prost latinist al său — fusesem gata dintr-o dată. Concis, sever, avînd la bază cît mai multă substanță cu putință, cu o răutate rece față de „cuvîntul frumos”, de asemenea față de „sentimentul frumos” — în acestea m-am ghicit pe mine. Se poate recunoaște, pînă și în al meu Zarathustra, o foarte serioasă ambiție spre stilul roman, spre „aere perennius” în stil. La fel mi s-a întîmplat la primul contact cu Horațiu. Pînă astăzi nici un alt poet nu mi-a prilejuit o încîntare artistică identică cu aceea pe care mi-a dăruit-o de la-nceput o odă de-a lui Horațiu. În anumite limbi nici măcar nu se poate spera ceea ce este realizat aici. Acest mozaic de cuvinte, în care fiecare cuvînt, prin sunet, amplasament, înțeles, iradiază spre dreapta și spre stînga și asupra întregului forța sa, acest **minimum** în volumul și numărul semnelor și acest **maximum** ce se atinge, astfel în energia semnelor, toate acestea sînt romane și, pentru cine e dispus să-mi dea crezare, nobile **par excellence**. Tot restul poeziei devine, comparativ, ceva prea popular — o simplă flecăreală despre sentimente.

2

Grecilor nu le datorez cîtuși de puțin impresii de o forță asemănătoare; și ca să fie spus cu franchețe, ei nu pot să fie pentru noi ceea ce sînt romanii. Nu se învață de la greci — maniera lor este prea neobișnuită, de asemenea prea liberă, pentru ca ea să aibă un efect imperativ, „clasic”. Cine ar fi putut să învețe să scrie de la un grec! Cine ar fi putut să învețe fără romani!... Să nu-mi contraargumentați aici cu Platon. În legătură cu Platon eu sînt profund sceptic și am fost întotdeauna incapabil să mă alătur admirației, tradiționale printre învățați, față de artistul Platon. Aici îl am de partea mea chiar pe cel mai rafinat judecător al gustului dintre antici. Platon, după cum mi se pare mie, amesteca toate formele de stil — prin aceasta este **primul décadent** al stilului: el are pe conștiință ceva asemănător cu cinicii care au inventat **satura Menippea**.

Pentru ca dialogul platonician, această dialectică groaznic de vanitoasă și puerilă, să poată încanta, trebuie să nu-i fi citit niciodată pe francezii buni. — Fontanelle, de exemplu. Platon este plictisitor. — Pînă la urmă, neîncrederea mea față de Platon merge și mai adînc: gădesc că el a deviat atît de mult de la toate instinctele fundamentale ale elenilor, că e atît de impregnat de morală, că e atît de evident un precursor al creștinismului — ideea de „bine” este deja ideea supremă — încit în fața întregului fenomen Platon: aș dori să folosesc mai degrabă expresia dură „șarlatanie superioară” sau, dacă e mai plăcut la auz, cuvîntul idealism, decît oricare alt cuvînt. S-a plătit scump faptul că acest atenian s-a dus să facă școală la egipteni (sau la evreii din Egipt?...). În marea nenorocire pe care a adus-o cu sine creștinismul, Platon este acel echivoc și acea fascinație numite „ideal”, care a făcut posibil ca firile nobile ale antichității să se înțeleagă greșit pe ele însele și să pășească pe **puntea** ce duce spre „cruce”... Și cit platonism persistă încă în ideea de „biserică”, în alcătuirea, sistemul, practica bisericii! — Refacerea mea, preferința mea, vindecarea mea de tot ceea ce reprezintă platonismul a fost întotdeauna **Tucidide**. Tucidide și, poate, **Principele** lui Machiavelli sînt cei mai strîns înrudiți cu mine, prin voința absolută de a nu se amăgi în nici un fel și de a căuta rațiunea în **realitate** — **nu** în „rațiune”, cu atît mai puțin în „morală”. Nimic nu te vindecă mai temeinic ca Tucidide de jalnica manie a grecilor de a descrie totul în lumina roz a idealului. — răsplata cu care se alegea în viață, de pe urma dresurii sale gimnaziale, adolescentul cu „educație clasică”. Pe Tucidide trebuie să-l întorci pe toate fețele și să-i citești gîndurile ascunse la fel de limpede ca și cuvintele: există pușini gînditori atît de bogați în gînduri ascunse. În el își atinge expresia ei desăvîrșită **cultura sofștilor**, vreau să spun **cultura realiștilor**: această mișcare neprețuită în mijlocul șarlataniei despre morală și ideal care se dezlănțuia atunci pretutindeni în școlile socratice. Filosofia grecească — **décadence** a instinctelor grecești; Tucidide — marea sumă, ultima manifestare a acelei realități viguroase, severe și dure, ce zăcea în instinctul mai vechilor eleni. Astfel de firi ca Tucidide și Platon se deosebesc pînă la urmă prin **curajul** față de realitate: Platon este un laș în fața realității — **prin urmare** el se refugiază în ideal; Tucidide este stăpîn **pe sine** — prin urmare el menține și lucrurile sub stăpînirea sa...

3.

A căuta să afli la greci „suflete frumoase”, „calea de mijloc” și alte forme de perfecțiune, a admira, să zicem, liniștea măreției lor, mentalitatea idealistă, înalta naivitate — de această „naivitate superioară”, o **niaiserie allemande** la urma urmei, am fost ferit de psihologul pe care-l purtam în mine. Am văzut instinctul lor cel mai puternic, voința de putere, am văzut-o tremurînd din cauza forței nestăvilită a acestui instinct, — am văzut instituțiile lor născîndu-se toate din

măsurile de apărare luate pentru a se proteja reciproc de **materia explozivă** conținută în ei înșiși. Tensiunea colosală din interior s-a descărcat apoi cu dușmănie înfricoșătoare și brutală înspre exterior: comunitățile urbane se sfîșiau una pe alta pentru ca cetățenii lor să-și găsească fiecare în parte liniștea față de ei înșiși. Era nevoie să fii puternic: primejdia era aproape — pîndea pretutindeni. Corporalitatea minunat de suplă, realismul și imoralismul cutezător, care sînt proprii elenului, veneau dintr-o necesitate, nu erau ceva „înnăscut”. Au fost consecințe, nu au existat de la început. Iar cu sărbătorile și cu artele, grecii nu vroiau decît să se simtă **deasupra**, să se **manifeste** ca fiind deasupra: acestea sînt mijloace de a te glorifica, în anumite împrejurări chiar de a provoca teama față de tine... Să-i judeci pe greci după filosofii lor, conform manierei germane, să folosești de pildă onestitatea școlilor socratice pentru a găsi o explicație asupra a ceea ce este în esență elen!... Dar filosofii reprezintă decadența lumii elene, mișcarea îndreptată împotriva vechiului, nobilului gust (— împotriva instinctului agonal, împotriva polis-ului, împotriva valorii rasei, împotriva autorității tradiției). Virtuțile socratice au fost predicate deoarece grecii le pierduseră: iritabili, temători, instabili, comedianți cu toții, aveau cîteva motive în plus pentru a lăsa să li se predice morala. Nu că ar fi ajutat la ceva: dar cuvintele mari și atitudinile morale le stau atît de bine decadenților...

4.

Eu am fost primul care, pentru înțelegerea mai vechiului, încă bogatului și chiar debordantului instinct elen, am luat în serios acest fenomen minunat care poartă numele lui Dionysos: el este explicabil numai printr-un surplus de forță. Cine îi cercetează pe greci, așa cum face Jakob Burckhardt din Basel, cel mai profund cunoscător în viață astăzi al culturii lor, acela știe imediat că prin aceasta s-a realizat ceva: Burckhardt a introdus în a sa „Cultură a grecilor” un capitol de sine stătător despre fenomenul menționat. Cine dorește o antiteză, să privească sărăcia aproape caraghioasă a instinctelor filologilor germani cînd aceștia se apropie de fenomenul dionisiac. Renumitul Lobeck îndeosebi, care s-a tîrît în acest univers de stări misterioase cu siguranța demnă a unui vierme uscat între cărți și s-a convins pe sine că procedează științific, chiar dacă el era ușuratic și copilăros pînă la dezgust, — Lobeck, făcînd paradă de erudiție, a lăsat să se înțeleagă că toate aceste curiozități nu au nici o importanță. S-ar putea într-adevăr ca preoții să fi comunicat participanților la aceste orgii cîteva lucruri de o oarecare valoare, de exemplu că vinul excită simțurile, că omul poate trăi în anumite circumstanțe din fructe, că plantele înfloresc primăvara și se ofilesc toamna. În ceea ce privește acea bogăție surprinzătoare de rituri, simboluri și mituri de proveniență orgiastică, de care lumea antică este literalmente copleșită, Lobeck vede în ea un prilej să devină mai spiritual cu un grad. „Grecii, spune el în *Aglaophamus* I, 672, dacă nu aveau

altceva de făcut, atunci rideau, săreau și goneau de colo până colo sau se așezau jos, plingeau și jeleau, căci uneori omul are chef și de asta. Alții au venit ulterior și au căutat totuși o justificare oarecare pentru această comportare atât de surprinzătoare: și așa au luat naștere nenumărate mituri și legende care explică acele obiceiuri. Pe de altă parte, s-a crezut că acele **manifestări caraghioase** care aveau loc în zilele de sărbătoare țin în mod necesar de festivități și au fost păstrate ca făcând parte integrantă din serviciul divin¹. Aceasta e pălăvrăgeală detestabilă, un Lobeck nu va fi luat nici o clipă în serios. Dobindim o cu totul altă impresie când cercetăm ideea despre „grecesc” pe care și-au format-o Winckelmann și Goethe și îi recunoaștem incompatibilitatea cu acel element din care se naște arta dionisiacă — **orgiasmul**^{*}. Eu nu mă îndoiesc nici o clipă că Goethe ar fi exclus din principiu **orgiasmul**^{**} din posibilitățile sufletului grecesc. Prin urmare, **Goethe nu-i înțelegea pe greci**. Căci de-abia în misterele dionisiace, în psihologia stării dionisiace, se exprimă **realitatea esențială** a instinctului elen — a sa „voință de viață”. Ce-i garantau elenului aceste mistere? Viața **veșnică**, eterna reîntoarcere a vieții; viitorul promis și sanctificat în trecut; da-ul triumfător spus vieții, dincolo de schimbare și moarte; viața **adevărată** ca o prelungire colectivă a vieții prin zămislire, prin misterele sexualității. De aceea, pentru greci simbolul **sexual** era simbolul în sine, demn de venerație, adevăratul, profundul sens al întregii pietăți antice. Fiecare particularitate din actul zămislirii, al gravidității, al nașterii trezea cele mai alese și mai solemne sentimente. În învățătura misterelor, **durerea** este declarată sacră: „durerile facerii” sfințesc durerea în genere — orice evoluție și creștere, tot ceea ce garantează viitorul **fac necesare** durerea... Pentru ca să existe bucuria veșnică a creației, pentru ca voința de viață să se confirme etern pe sine însăși, **trebuie să existe veșnic și „chinul născătoareii”**. Cuvîntul Dionysos înseamnă toate acestea: nu cunosc o simbolistică mai măreață decît această simbolistică greacă a dionisiacelor. În ea este resimțit religios cel mai profund instinct al vieții, cel al vieții viitoare, al vieții eterne — însăși calea spre viață, calea **sacră** a zămislirii... De-abia creștinismul, avînd la bază resentimentul său față de viață, a făcut din sexualitate ceva impur: a aruncat cu **noroi** în începutul, în condiția primă a vieții noastre...

5

Înțelegînd psihologic **orgiasmul** ca pe un sentiment năvalnic de viață și putere, în interiorul căruia însăși durerea acționează ca un stimulent, am descoperit cheia conceptului de sentiment al **tragicului**, pe care l-au înțeles greșit atît Aristotel cît și, îndeosebi, pesimiștii noștri. Tragedia este atît de departe de a dovedi ceva în favoarea pesimismului elenilor în sens schopenhauerian, încît trebuie considerată

* Orgiasm: celebrare a orgiilor, a misterelor, în special în cultul lui Dionysos.

** Aici, în sensul de exaltare.

mai degrabă un refuz hotărît al acestuia și o **instanță opusă lui**. A spune **da** vieții chiar și în aspectele ei cele mai neobișnuite și mai dure, voința de a trăi, bucurându-se, în jertfa tipurilor sale supreme, de propriul ei caracter inepuizabil — aceasta am numit eu dionisiac. În aceasta am întrezărit cu puntea către psihologia poetului **tragic**. Nu pentru a se elibera de spaimă și milă, nu pentru a se purifica de un afect primejdios prin descărcarea sa vehementă — așa a înțeles Aristotel —: ci pentru a fi **el însuși**, dincolo de spaimă și milă, bucuria eternă a devenirii — acea bucurie care cuprinde în sine și **bucuria de a distruge**... Și prin aceasta ajung iarăși în acel loc din care am plecat odinioară — „Nașterea tragediei” a fost prima mea reconsiderare a tuturor valorilor: prin aceasta mă întorc din nou la pământul din care crește vrerea și **putința** mea — eu, ultimul discipol al filosofului Dionysos — eu, învățătorul eternei reîntoarceri...

$\frac{1}{2} \log \frac{1}{2}$
 $\frac{1}{2} \log \frac{1}{2}$
 $\frac{1}{2} \log \frac{1}{2}$

$\frac{1}{2} \log \frac{1}{2}$
 $\frac{1}{2} \log \frac{1}{2}$
 $\frac{1}{2} \log \frac{1}{2}$

$\frac{1}{2} \log \frac{1}{2}$

$\frac{1}{2} \log \frac{1}{2}$

Redactat: Vasile Frăteanu
Tehnoredactare: COMPREX S.R.L. — Cluj
Responsabil carte: Gheorghe Copaciu

Bun de tipar: 16 febr. 1993
Coli de tipar: A3 / 8 = 10
Tipografia **STANDARD SRL** Cluj-Napoca

I.S.B.N. 973-95124-5-3

LEI 250